శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

విశ్వావసు

శ్రావణ-భాద్రపదములు

సంపుటము ౫౪ సంచిక 3

దేశ భాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

Journal of the Telugu Academy
KAKINADA

Vol. 54 Part 3

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

వ్యవస్థాపకులు:

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు:

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావు బహద్దరు వారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు:

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరు వారు,
జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

విశ్వావసు శ్రావణ భాద్రపద మాసములు.
సంపుటము 54. : : సంచిక 3.
సంపాదకుడు : శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

విషయ సూచిక

సంపాదకీయము

అపరిశోధితములు, అలభ్యములునగు ప్రాచీనాంధ్రకృతులను ప్రకటించు నుద్దేశముతో సారస్వతకృషి సల్పు పరిశోధకుల సహాయమున ఎడనెడ మా పత్రికయందట్టి కృతులఁ బ్రకటించుచున్నాము. ఈ సంచికయందు శ్రీ బిరుదరాజు రామరాజుగారు, శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు పండితారాధ్యుని లఘుకృతుల సంపాదించి, పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రచురించుట కవకాశమును గల్పించినందులకు వారికి మా కృతజ్ఞత. శ్రీ రామరాజుగారు వ్రాసినట్లు ఇట్టి కృతులెన్నియో మన ఆంధ్రప్రదేశమునందు ముఖ్యముగా తెలంగాణ ప్రాంతములందు లభింపఁగలవు.

రాజరాజు కోరుమిల్లి శాసనము

ఈ శాసనము ప్రతిబింబ సహితముగా కీర్తిశేషులు ఫ్లీటు (Dr Fleet) దొరగారు క్రీ. శ. 1885 సంవత్సరము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీ సంపుటము XIV లోఁ బ్రకటించియున్నారు. ఆసంపుటము సులభముగా లభ్యముకాదు. చరిత్ర సారస్వత పరిశోధకుల కుపయోగార్థము—ప్రకటింపఁబడినది

తాళపత్రగ్రంథ సేకరణము-ప్రభుత్వము

ప్రభుత్వమువా రట్టి గ్రంథముల సేకరించి, భద్రపఱచుటకు నిశ్చయించినారని పత్రికాప్రకటనలవల్లఁ దెలియుచున్నది. అట్టి ప్రతుల సేకరించినమాత్రాన కార్యసాఫల్యము కలుగదు. వానిని ప్రకటించవలసిన బాధ్యతయు నెంతేని కలదు.

ముద్రణ స్ఖాలిత్యములు

“పండితారాధ్యోదాహరణము” అనుటకు మారుగా “పండితాధ్యోహరణము”అను శీర్షిక వ్యాసముఖమునఁ బ్రకటింపఁబడినది. పండ్రెండవపుటలో “చెన్నబసవరగడ - శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు” అను శీర్షిక వదలి చదువవలెనని ప్రార్థన.

గ్రంథసమీక్షకు వచ్చిన గ్రంథములు

1. కవిశిరోభూషణము.
2. రమణీయము - శ్రీ దువ్వూరి రమణశాస్త్రిగారు
3. వసుచరిత్రము - సంస్కృతము - కాలహస్తకవికృతము.
   సంపాదకులు- శ్రీ బిరుదరాజు రామరాజుగారు
4. గోడగూచి, గ్రంథకర్త-శ్రీ వేదాంతము కాశీనాథముగారు.
5. శ్రీ రామకృష్ణశతకము - గ్రంథకర్త - డి. గోపాలకృష్ణ.
6. విజయనగర సంస్థానము - ఆంధ్రవాఙ్మయ పోషణము
   గ్రంథకర్త - శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు.
7. సంక్రాంతి సంచిక.

పై గ్రంథముల సమీక్షలు రాబోవు సంచికలో వెలువడును.

పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యోహరణము

డా॥ బిరుదరాజు రామరాజు, ఎం. ఏ.
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.

మహాపండితుఁడును మహాకవియునగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము, సోమనాథభాష్యము రుద్రభాష్యము మున్నగు బృహద్గ్రంథములే కాక పెక్కు లఘుకృతులు రచించినాఁడు. ఆలఘుకృతులలోఁ గొన్నింటిని శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారొక సంపుటమున నిటీవల ప్రకటించియున్నారు. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు "ఉదాహరణ యుగ్మము" రచించినట్లు పేర్కొన్నాఁడు. సోమనాథుని బసవోదాహరణము తెలుగులోను సంస్కృతములోను లభించుటవలన ఇన్నాళ్ళు పండితలోకము ఉదాహరణ యుగ్మమనగా బసవోదాహరణ యుగ్మమనియే భావించినది. కరీమునగరము మండలమున నాకొక తాళపత్ర గ్రంథము లభించినది. దానిలో సోమనాథభాష్యముతో పాటు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన పెక్కు లఘుకృతులున్నవి. వానిలో నీ పండితారాధ్యోదాహరణ మొకటి. ఈకృతి యున్నట్లు ఇంతవరకు ఆంధ్రసాహిత్య ప్రపంచమునకు దెలియదు. తమ్మయ్యగారిసంపుటములో నిది చేరలేదు. మొదటి సారిగా దీనిని ప్రకటించు భాగ్యము కలిగినందుకు మిక్కిలి సంతోషించుచున్నాను. వ్రాయసకాఁడు తాళపత్రగ్రంథము వ్రాసికొన్నది నందన సంవత్సర వైశాఖ బహుళ త్రయోదశి శుక్రవారము. ఇది క్రీ. శ. 3-5-1532 తేదికి సరిపోవుచున్నది. ఇతరాంధ్రప్రాంతములందువలెఁ దెలంగాణమునఁ దాళపత్రగ్రంథములను సేకరించుట భద్రపరచుట జరుగలేదు. ప్రభుత్వము వారేమాత్రము నీవిషయమున శ్రద్ధగొనలేదు. చిన్నచిన్న సంస్థలవద్ద కొందఱు వ్యక్తులవద్ద కొన్ని తాళపత్రగ్రంథములున్నవి. ఏయే మారుమూలలం దింకనెట్టి యనర్ఘరత్నములు మాటుమణఁగి యున్నవో తెలియదు. ఇరుగు పొరుగు రాష్ట్రములందు

ప్రాచ్యపరిశోధనాలయము లున్నవి. కేలకొలది తాళపత్రము లిప్పటికిని దెలంగాణమున లభించును. వాని నన్నింటిని ప్రోగుచేసి ఆంధ్రదేశ ప్రభుత్వమువారును మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారము వంటిదాని నొకటి స్థాపించి పరిశోధనలు చేయించినఁ దెలుగు సంస్కృతికిని తెలుఁగు సాహిత్యమునకును మేలుచేసినవా రగుదురు. ఆలస్యము చేసినచో ఆతాళపత్రగ్రంథము లెక్కడివక్కడనే జీర్ణించిపోవును. అప్పుడు "నదీనాం సాగరో గతిః"

శ్రీ మల్లికార్జున పండితోదాహరణము :

ఇకనీ యుదాహరణమును జిత్తగింపుఁడు.

శ్లో. అద్వైతోద్ధత కుంభికుంభదళనోద్యన్నాద్రిపంచాననో
గర్వోదంచితపాంచరాత్ర నిబిడప్రాలేయ చండద్యుతిః,
పాషండాబ్జమహాగజో విజయతే బౌద్ధాద్రిఘోరాశనిః
శ్రీమత్పండిత మల్లికార్జునగురు ర్విద్వత్సభాపూజితః. ౧

శ్లో. పండితారాధ్యనామేతి పంచాక్షరసముద్భవమ్
సకృ[త్] స్మరంతి యే భక్తా స్తే జనాః పుణ్యకారిణః. ౨

మాలిని. శివకర శివసౌఖ్యా శిష్టభక్త్యేకముఖ్యా!
వివిధపరమశీలా వేదశాస్త్రానుపాలా!
ప్రవిమలపరభావా పండితారాధ్య దేవా!
తవిలి నిను భజింతున్ దక్షయుం బ్రస్తుతింతున్. 3

శా. శ్రీమన్ శైవపరమావరున్ [1]వినమిత శ్రీచెన్నమల్లేశ్వరున్
ధీమంతున్ నిగమాగమ శ్రుతిమతోద్గీతార్థవేత్తన్ బుధ
స్తోమస్థున్ బ్రభు నార్యనేతృఁడగు నాథ్యున్ బండితారాధ్యులన్
గామింతున్ నుతియింతుఁగొల్తుఁ దలఁతున్ గామ్యార్థసంసిద్ధికిన్ ౪

1. నియమిత.

—: ప్రథమా విభక్తి :—

శా. శ్రీమత్పండితమల్లికార్జునుఁడు వైశిష్ట్యోల్లసచ్చర్యుఁడు
ద్దామప్రోద్ధతవీరభక్తినిధి నిత్యశ్లోకుఁ డుద్యన్ముని
స్తోమస్తోత్రుఁ డగణ్యపుణ్యుఁ డతితేజోరాశి సమ్యగ్దయా
ధాముం డీవుత మాకు భక్తియుఁ బ్రసాదార్థక్రియాసక్తియున్ ౧

మధురగతిరగడ

కళిక:— [2]మఱి శుద్ధశైవమార్గమండనుఁడు
తులువణించు భవ • దుర్గఖండనుఁడు
చిరతరప్రణవ • సిద్ధమాంత్రికుఁడు
పరమభక్తి[3]విని • బద్ధతాంత్రికుఁడు
మునిగణ ప్రచయ• ముఖ్యవందితుఁడు
జనితచిన్మయసు • సౌఖ్యవందితుఁడు
అలఘుసంచితశి • వైక్యభావనుఁడు
ఎలమి సర్వజగ • దేకపావనుఁడు

ఉత్కళిక :—తన విభుత్వమును
ఘనమహత్త్వమును
ధరణి నింపుమని
హరుఁడు పంపఁబని
[4]వడసి చెన్నమర
నొడలు గొన్న పర
మముదయాతనుఁడు
దమితయాతనుఁడు.

---

2. మఱియు. 3. విసిత. 4. వడసెఁ

—: ద్వితీయా విభక్తి :—

శా. ఆర్యుం డై ప్రమథానుసారకలితుం డై వీరమాహేశ్వరా
చార్యుం డై వరభక్తిముక్తిపమహాత్మైక్యప్రదుం డై మహై
శ్వర్యుం డై భవరోగవైద్యుఁ డయి భాస్వన్మూర్తియై సద్గుణా
స్థైర్యుం డై చను మల్లికార్జును యథాశక్తిన్ బ్రశంసించెదన్ ౮

మధురగతిరగడ

కళిక:—మఱియును భువనస ♦ మాజస్తుత్యుని
నెఱసిన మహిమా ♦ స్పద పాండిత్యుని
అతిశయనుత బా ♦ హ్యాంతరశుద్ధుని
హితశివగణవిర ♦ హితజనబాద్ధుని
శివయోగసుఖ ♦ శ్రీసాన్నిధ్యుని
సవిశేషాఖిల ♦ జగదారాధ్యుని
సంచిత విమల ♦ జ్ఞానసముద్రుని
సంచితనరచ ♦ ర్యామృతరుద్రుని. ౯

ఉత్కళిక:— హారు నుపకరణము
లారసిన చరణము
లలగక పెఱికిన
యలుగుల నఱకిన
మన మహాదేవయ
కును కార్యున్ దయఁ
బడసిన వీరుని
జడతా దూరుని. ౧౦

5. జిన

—: తృతీయా విభక్తి :—

శా. ఆజ్ఞారాధనపాత్రుచే విధినిషేధాదిక్రియాసక్తుచే
నజ్ఞానాబ్ధివహిత్రుచేఁ బరమయోగానందుచే భక్తిస
మ్యజ్ఞానాశ్రయణీయుచే ననఘుచే మా పండితారాధ్యుచే
నాజ్ఞాసిద్ధియుఁ జిత్తశుద్ధియు సముద్యత్ప్రీతి నైఁ బొందెదన్. ౧౧

ద్విరదగతి రగడ

కళిక :- మఱియు భవిజనరహిత • మహిమైకశీలుచే
నురుపురాతనగణో • ద్యుక్తవాగ్జాలుచే
ప్రకటితాష్టాదశపు • రాణనిర్ణేతచే
సకలశాస్త్రార్థవి • జ్ఞానసంధాతచే
వేదాంతసిద్ధాంతవిషయప్రవర్తిచే
నాదిమార్గప్రతిష్ఠాచార్యమూర్తిచే
శివతత్త్వభావసంచితయోగమధనుచే
శివతత్త్వసారసంచితపుణ్యకథనుచే. ౧౨

ఉత్కళిక :- గురునాజ్ఞఁ దలమోఁచి
యరసి శ్రితులను జూచి
శివప్రసాదము గొనిన
భవము మఱి లేదనిన
దని జగంబులఁ జాటి
మును ప్రసాదము నాటి
చేసిన ప్రసిద్ధుచే
నా శుభసముద్రుచే. ౧౩

—: చతుర్థీ విభక్తి :—

శా. భక్తుం డీశ్వరుఁ డగ్రగణ్యుఁడు మహాభాగుండు తత్త్వార్థసం
యుక్తస్వాంతుఁడు దేశికోత్తముఁడు నిత్యోల్లాసవంతుండు వి
వ్యక్తుండంచు గుఱించి జంగమసముద్యత్పాదపద్మార్చనా
సక్తిన్ బేర్చెను మల్లికార్జునునకై సద్భక్తి నాఁటించెదన్. ౧౪

ద్విరదగతి రగడ

కళిక :- మఱియును బునర్జనన ♦ మరణదూరునకు నై
వఱలు నపగతభయా ♦ వరణ శరణునకు నై
గహనాంగసంగతవి ♦ కారదూరునకు నై
సహజైకయోగపరి ♦ చారధీరునకు నై
కమనీయభక్తిశృం ♦ గారపాత్రునకు నై
సముదితాంచితశివా ♦ చారపూర్ణునకు నై
అతులసంవిత్సుఖా ♦ యత్తచిత్తునకు నై
అతివినిర్మలమహో ♦ దాత్తవృత్తునకు నై ౧౫

ఉత్కళిక :- లింగార్చనావేళ
జంగమము సల్లీలఁ
(గడువడినిడనకడకు)
నడతేర శివపూజ
గాని భక్తుఁడే లింగ
మని భజించిన జంగ
మప్రాణపదునకై
విప్రసమ్మదునకై ౧౬

—: పంచమీ విభక్తి :—

శా. ఆఖ్యాతప్రమథానుకీర్తివలనన్ స్వాత్మావబోధోల్లస
త్సౌ(ఖ్యోపా)యజనప్రకాశువలనన్ శంభుప్రసాదాగమ
[6]వ్యాఖ్యాతాచరణప్రవీణమతి భాస్వత్పండితారాధ్యనా
మాఖ్యాతాచితపుణ్యమూర్తివలనన్ మా కిష్టముల్ చేకురున్ ౧౭

6. వ్యాఖ్యయా

శ్రీ మల్లికార్జున పండితారాధ్యోదాహరణము

(ద్విరదగతి రగడ)

కళిక :- మఱియు ననన్యశశివస ♦ మయ సముచితునివలన
గురుఁ బొనరుచుఁ దనరు ♦ గుణగణాయతువలన
శరణగణవరచరణ ♦ సరసిరుహాననువలన
సరస [7] వరమునినికర ♦ సతతనుతయశువలన
పరమపరవిమలతర ♦ పరమసుఖకరువలన
నిరతిశయదురితచయ ♦ నిఖిలభయహరువలన
శ్రుతినియతమతసహిత ♦ సుకచిరసహితువలన
వితతయమనియమసమ ♦ విలసచ్చరితువలన ౧౮

ఉత్కళిక :- శివుని పంపున వచ్చి
తవిలి కనుగవ నిచ్చి
ముమ్మాటికిని జడయు
నమ్మకున్నను దడియు
కడ నిడుదలగు కన్ను
లడరఁ బడసిన చెన్ను
నివుడు ధన్యునిఃలన
భువనమాన్యునివలన ౧౯

—: షష్ఠీ విభక్తి :—

శా. పాపాత్ముల్ వెలనాటిచోడనృపతిన్ భ్రాంత్యత్వతంగాధముల్
శాపోద్రేకవిజృంభితాగ్నిశిఖలన్ (జయ్యన్ వినాశంబుగాఁ
బాపోద్వేగఫలంబునప్పుడె గసన్) ధన్యంబుగా నుగ్రఁడై
యాపాదించిన మల్లికార్జునకి ట్లర్పింతు నా చిత్తమున్ ౨౦

7. శరక

తురగవల్గన రగడ

కళిక :- మఱియు మెఱయఁ జెప్పనొప్పు ♦ మహితనిహితవర్తనునకు
నెఱవు నిరవుఁ జూపనోపు ♦ నిత్యసత్యకీర్తనునకు
ప్రాపుదాపు దానయైన ♦ భక్తిముక్తికారణునకు
పాపకోపరాగరోగ ♦ భవనిచయనివారణునకు
సతతవితతకర్మమర్మ ♦ జాలమూలకృంతనునకు
సతివిహితవిచారసార ♦ సాంగలింగచింతనునకు
ఆద్యహృద్యరచితనిచిత ♦ యజనభజనమండితునకు
గద్యపద్యనవ్యకావ్య ♦ కథనమథన పండితునకు ౨౧

ఉత్కలిక :- ఇల సమస్తవాదవేద
ములఁ బ్రమాణజాలమూల
మున శివుండ మేటి పోటి
యని గుఱించి జ్ఞానహీన
సమయసమితిఁ ద్రుంచి చించి
యమితవిమలభక్తియుక్తిఁ
బరగు తత్త్వచేతనునకు
భరితభక్తిబీజమునకు ౨౨

—: సప్తమీ విభక్తి :—

శా. లింగాత్ముం ధవళేశు వామమున బల్మిన్ జేరి మారోత్కటన్ గ
ర్వాంగద్రోహిని బానుగఁటి యుదయద్వ్యాఘ్రేశుఁ దత్సంతతిన్
ద్రుంగంగా శపియించి మించి జగదుత్తుంగప్రతాపోదయా
త్సంగధ్వంసకు మల్లికార్జునునియం దాసక్తిమైఁ గొల్చెదన్ ౨౩

౮. దాంగీకారుఁడు

(మధురగతి రగడ)

కళిక :- మఱియును సజ్జన ♦ మండలునందుఁ
గొఱలు శ్రుతిస్మృతి ♦ కుండలునందుఁ
దురితసముత్కర ♦ దూరగునందుఁ
పరమపరాత్పర ♦ పారగునందుఁ
నరసజగజ్జన ♦ సన్నుతునందుఁ
ఉరుతరకీర్తిస ♦ మున్నతునందుఁ
పరిమితసూనృత ♦ భాషణునందుఁ
స్ఫురితదయారస ♦ భూషణునందుఁ ౨౮

ఉత్కళిక :- హరు కృపయాటల
కిరవగు చోటుల
కనువగు మాటల
వినుతుల తేటల
పదముల పాటల
ముదమగు నాటల
గల గురునందు
మలహరునందు. ౨౯

—: సంబోధన :—

శా. శాంతస్ఫూర్జితనందినాథ భవపాశచ్ఛేదనోగ్రాక్ష సి
ద్ధాంతప్రోద్ధతవాదగీతమయవిద్యాతీత భృంగీశదు
ర్వాంతోద్యద్బల వీరభద్ర నినునేఁ బ్రార్థింతు విజ్ఞాతవే
దాంతా! పండితమల్లికార్జున! త్రిలోకారాధ్య! రక్షిం [పుమా] ౩౦

(తురగవల్గన రగడ)

కళిక :- మఱియు సంయమీశ్వరోక్త ♦ మార్గసంతతప్రచార
మెఱయు హృదయకమలమధ్య ♦ మిళితశుద్ధతత్త్వపూర
దురితచరితజననమరణ ♦ దుఃఖసంకటాతిదూర
హారసమయసుఖార్థవర్ధ ♦ నాభికల్పితప్రకార
ప్రకటతరభవాంధకార ♦ పటలవిఘటనప్రదీప
సుకృతజనహితోపదేశ ♦ సులభసద్గురుస్వరూప
విస్మయాభిజననహేతు ♦ వీరభక్తియోగసార
అస్మదీయచెన్నమల్లికార్జునాపరావతార ౨౭

ఉత్కళిక :- అమర తనువు సత్క్రియాధ
రము ధనముగాని వేద
నము మనము భక్తిభావ
నమున సమయలింగసావ
ధానలీన పరమయోగ
మానితానురాగభోగ
జనితనిర్వికల్పసౌఖ్య
వినతనిఖిలశరణముఖ్య ౨౮

—: సార్వవిభక్తికము :—

శా॥ నీవార్యుండవు నినుసృజించు జగముల్ నీచే భవంబెందు నీ
వై వర్తిల్లు యశంబు నీవలన సౌఖ్యావాప్తి నీకుం బ్రసా
దావిష్కార సభోత్సవంబడుగు నీయం దావహింతున్ మదిన్.
దేవా! పండితమల్లికార్జున! జగద్దీపప్రభావోదయా! ౨౯

శా॥ ఆరూఢాంచితలింగజంగమ కృపాయత్త ప్రసాదోదయా
పారోక్తిన్ జనునీయుదాహరణముఁ బాల్కుర్కి సోముండు లో
కారాధ్యుండగు మల్లికార్జునకిట్లర్పించె సద్భక్తి నిం
డారంగాఁ బఠియించినన్ వినినఁ గామ్యార్థంబిలన్ జేకుఱున్. 30

చెన్నబసవరగడ

పాలుకురికి సోమనాథ మహాకవి కృతము.

శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు.

మిత్రులు శ్రీ రామరాజుగారు సోమనాథునికృతులలో నప్రకటిత పూర్వము నలభ్యమునగు నీ యుదాహరణకృతిని సేకరించి ప్రకటించినందుకు మా ధన్యవాదములు. అర్థలక్షణములు సంగతములుగా లేక సందేహాస్పదములుగా నున్న కొలది తావు లందు నేనించుక సవరణలు చేసి వానికి 1, 2 మున్నగు గుఱుతులుంచి యసలు పాఠములను బుటలయందుగునఁ జూపితిని. అసలు ప్రతిలో లుప్తములవుటచే శ్రీ రామరాజుగారు .... గుఱుతులుంచిన తావులను నేను కథానుసందర్భమున కనుగుణముగా పూరించి కుండలీకరణములలోఁ జూపితిని. పద్యములక్రిందికళికలు ఛందోలక్షణ మనుసరించియే యే రగడలకు సరిపోవునో సూచించితిని. ఉత్కళికయనఁగా కళికలో నర్థభాగమని తెలియునగును.

ప్రథమావిభక్తి పద్యముక్రింది కళికను 5+3 ఎనిమిదేసి మాత్రలుగల రెండుభాగములుగాఁ గూర్చి కవి యెనిమిదవమాత్ర మీఁద యతిని చాటించినట్లు కాన్పించును. అందుచే నిది యుత్తమ పాదమునకుఁ బదునాఱుమాత్రలుగల మధురగతిరగడకు సరిపోవును. అసలు ప్రతిలోని పాఠములు 1, 4 పాదముల ప్రథమభాగములో నిందుకు సరిపడుటలేదు. అందుచే "మతియుశుద్ధ," "పరమ భక్తి వినీతి" అనువానిని "మతిశుద్ధ" "పరమవినీ" అని మార్చితిని.

ఇట్లు
బండారు తమ్మయ్య
పరిషదధ్యక్షుఁడు.

చెన్నబసవరగడ

(శ్రీ పాల్కురికి సోమనాథ మహాకవి కృతము)

కం. శ్రీ మంతన బసవగురు
శ్రీ మంతన వాంపాగర్వ జంగమలింగ
శ్రీ మంతన సుజ్ఞాన
శ్రీ మంతన [1] మహితభక్తి యింబసవేశా!

(ఉత్సవ రగడ) = తురగవల్గన రగడ.

శ్రీ బసవ వృషభకుమార వరకుమార — చెన్నబసవ
శ్రీ బసవ చిదనల హాతరమా కుమార ,,
బసవ గురువచోవ్యపగత వృజనపంక ,,
బసవ పురభిదపగత త్రిపుర కలంక ,,
బసవ పశుపవిదళిత పశుపాశ వరణ ,,
బసవ మలహరక్షపిత మల ప్రసరణ ,,
బసవ భానునిర్గళిత భవాంధకార ,,
బసవ వీరభద్ర వీరభద్రసార ,,
బసవ గురువరాఘరీకృతాధి శిష్య ,,
బసవ భావజనిత లింగసుకలి శిష్య ,,
బసవ విషయజప్రసాద [2] సౌఖ్యలోల ,,
బసవ పాదజనిత వినుత భక్తిశీల ,,
బసవ పాదమద గర్జైక పథకహార ,,
బసవ రుద్రగణ నిజాపరావతార ,,
బసవ మాంత్రికోపలబ్ధ రాజమంత్ర ,,
బసవ తాంత్రికోపదేశ వీరతంత్ర ,,
బసవ పద సరోజపూజ నాగ్రహస్త ,,
బసవ పద సరోజనత సమాజ [3] శస్త ,,

---

1 నాసమ 1 విషయ 3 హస్త

బసవ పదకమల పరాగ పటలాతింక — చెన్నబసవ
బసవ పద కమలనుతి ప్రహర్ష పులక — ,,
బసవ పద నఖాంశు కౌముదీచకోర — ,,
బసవ పాదనఖర ముకుర సుఖశరీర — ,,
బసవ పదరవింద గత మరందసిక్త — ,,
బసవ పదరవింద కాంత కాంతియుక్త — ,,
బసవ పాద తళిమ రాళ [4] జాలకల్ప — ,,
బసవ సద్గుణ స్మరణ చణావికల్ప — ,,
బసవ పాదకమల విమల సదనవాస — ,,
బసవ పాదభక్తి వాసనా విలాస — ,,
బసవ పదవిశేష భక్తి వేషభూష — ,,
బసవ పాదభక్తి పల్లవిత మనీష — ,,
బసవ పాద ఘననినాద వనమయూర — ,,
బసవ పాద కంజ పంజరోరుకీర — ,,
బసవ గీత జాత నీత [5] సారగర్భ — ,,
బసవ పారిజాత పోత కలితగర్భ — ,,
బసవ కల్ప మహిజ మూలికాదిసిద్ధ — ,,
బసవ కల్ప వల్లరీ వితాన బద్ధ — ,,
బసవ కల్ప భూరుహోరు చారుశాఖ — ,,
బసవ దివిజ భూజవర శిఖామయూఖ — ,,
బసవ కల్ప కుజనవాంకు [6] రానుకూల — ,,
బసవ కల్పవృక్ష పల్లవాంశు జాల — ,,
బసవ గురు మరుత్తరు ప్రచుర శలాటు — ,,
బసవ గురు మరుత్తరు ప్రసూనవలయ — ,,

---

4 కూళ 5 జపన 6 రయుతుశాల

బసవ కల్పపాద ఫల విఫలసార చెన్నబసవ
బసవ కామధుక్పయః ప్రివాహపూర ,,
బసవ ధుగ్యరస్త వాలవాల ,,
బసవ కామ ధుఙ్ముఖారవింద గంధ ,,
బసవ కామ ధుగ్వపుష్కలానుబంధ ,,
బసవ నిత్యపాపయః పయోధి ఫేన ,,
బసవ ఘన ఘృణావియన్నదీవిలీన ,,
బసవ రస రసాయనైక పాత్రి భూత ,,
బసవ నిధినిధానలబ్ధ భాగ్యజాత ,,
బసవ శాతకుంభకుధర కోటిరోచి ,,
బసవరోహణాచల ద్యుమణి మరీచి ,,
బసవ రజత శైల సార్వభౌమ భూమ ,,
బసవ హిమవదచల భూమి కాభిరామ ,,
బసవ కులనగాగ్రి [7] కనక కలశధామ ,,
బసవ దిగిభ దివ్యనిటల తటలలామ ,,
బసవ బహ్విధావవర్ణ బహుళశోభి ,,
బసవ సద్వితీయ వర్ణ సహజ తేజ ,,
బసవ సతృతీయ వర్ణ ముఖ్యసౌఖ్య ,,
బసవ తదసమాక్షర స్ఫురన్మనస్క ,,
బసవ తదసమాక్షరాంకల సదురస్క ,,
బసవ తద సమాక్షరోప మానగాన ,,
బసవ తద సమాక్షరామృత రసపాన ,,
బసవ తదసమాక్షర రమణీగణాకరండ ,,

7 కలన

బసవ తద సమాత్త రనిచితాబ్జ జాండ చెన్నబసవ
బసవ వర్ణలిఖిత పుస్తకైక రసన ,,
బసవ వర్ణ వస్తు పీఠికాంగ వసన ,,
బసవ వర్ణ కర్ణ పూర్ణ కుండలాంక ,,
బసవ వర్ణ సూత్రరత్న [8] శోభితాంగ ,,
బసవ లింగసేవనార్చ నావిధేయ ,,
బసవ జంగమాంఘ్రి పూజనానపాయ ,,
బసవ సద్గురుప్రసాద భరితపాత్ర ,,
బసవ నిజగుణ ప్రసాద కర్ణసూత్రి ,,
బసవ తదుభయ ప్రసాదఘ్రాణవిషయ ,,
బసవ సుప్రసాద రస విషయరసజ్ఞ ,,
బసవ సుప్రసాద సంస్కరణ మనోజ్ఞ ,,
బసవ సుప్రసాద విషయ సర్వసంగ ,,
బసవ సుప్రసాద [9]లసదపాంగసంగ ,,
బసవ పాద కంకణాంకితోత్తమాంగ ,,
బసవ మజ్జనోదకస్నపిత తదంగ ,,
బసవ ప్రసాద లీలపూర్ణకుంభ ,,
బసవ సర్వవిభవ సౌఖ్యవిషయకుంభ ,,
బసవ గురుపదీయ గురుతరాధ్వపథిక ,,
బసవలింగ భక్తలింగ సుగుణకథక ,,
బసవ సశివపాదభక్త పాదభక్త ,,
బసవ సత్యశరణయుక్తపదనియుక్త ,,
బసవ కేవల ప్రసాద సుప్రసాద ,,
బసవ నిజశివైక్య వ్రతి శివైక్యమోద ,,

---

8 చోడికాంక 9 లసదు

బసవ వృత్త బసవచిత్త బసవసత్త చెన్నబస
బసవ సూక్త బసవశక్త బసవయుక్త ,,
బసవ నిరత బసవ చరిత బసవభరిత ,,
బసవ కామ్య బసవగమ్య బసవసౌమ్య ,,
బసవ నామ బసవసీమ బసవనేమ ,,
బసవ పుత్రి బసవసూత్రి బసవగాత్రి ,,
బసవ పుత్రి నిమ్మపుత్రి నానలయ్య ,,
బసవ గోత్రి నిమ్మగోత్రి నానలయ్య ,,
బసవ భృత్య నిమ్మభృత్య నానలయ్య ,,
బసవ భక్త నిమ్మభక్త నానలయ్య ,,
బసవ శిష్య నిమ్మశిష్య నానలయ్య ,,
బసవ భావ నామభావ కావుదెన్న ,,
బసవ సేవ సత్రిభావ కావుదెన్న ,,
బసవ లక్షశైకరక్ష రక్షిసెన్న ,,
బసవ రక్షితా సమాక్ష రక్షిసెన్న ,,
బసవ లోల లరసులీల పాలిసెన్న ,,
బసవ మేళ నాతిశీల పాలిసెన్న ,,
బసవ చిత్సముద్రి ఉద్ధరి సువుదెన్న ,,
బసవ సత్ప్రిబుద్ధి ఉద్ధరి సువుదెన్న ,,
బసవ కరణ నిహితకరణ కరుణిసెన్న ,,
బసవ కరణ దేహావరణ కరుణిసెన్న ,,
బసవ చరణ నిమ్మచరణ శరణరెనగె ,,
బసవ చరణ నిమ్మచరణ హరణరెనగె ,,
బసవ మూర్తి చెన్నబసవ లసితకీర్తి ,,
బసవ సూను చెన్నబసవ ఘకలూన ,,

బసవ సిద్ధ చెన్నబసవ బసవసిద్ధ చెన్నబసవ
బసవ పురుష చెన్నబసవ బసవపురుష ,,
బసవ రూప చెన్నబసవ బసవజాప ,,
బసవ గోప చెన్నబసవ భక్తిదీప ,,
బసవ గణ్య చెన్నబసవ బహుళపుణ్య ,,
బసవ శరణు చెన్నబసవ నిమ్మశరణు ,,
బసవ దీశద శరణు చెన్నబసవ శరణు ,,

కం. చెన్నబసవణ బల్లల

బణ్ణిపలా బసవ మహిమెయం బల్లనవం
చెన్నబసవణ భక్తియు
నిన్నొబ్బిరి...బసవేశా !

కం. ....చెన్నబసవ
స్తుతి మహోత్సాహా జగశియం పొగసిదొడం
స్తుతిసిదొడికేళి దొడమభి
మత లిసువడు చెన్నబసవం బసవం!

చెన్నబసవేశ్వరుఁడు వీరశైవమతోద్ధారకుఁడును బసవేశ్వరుని మేనల్లుడు చెన్నబసవేశ్వరుఁడు కుమారస్వామి యవతారమని వీరశైవుల విశ్వాసము. సోమనాథుని లఘుకృతులలోని ఈచెన్నబసవ రగడ యాతని శిష్యుడైన పిడపర్తి సోమనాథకవి పద్యములు బసవపురాణావతారికయందలి పద్యములలో నుదాహృతములయిన వానిలోఁ జేరి యుండలేదు. ఇదియు సోమనాథవిరచితమే యనుటకు సందియము లేదు.

నామితుల్లు మహబూబు నగరోన్నత పాఠశాలా పండితులగు శ్రీహన్నబాదా నాగలింగ శివయోగిగారి తాళపత్రగ్రంథ సం

చయమునుండి సేకరించి దీనినిందు బ్రకటించుచున్నాను. ఇది మూడే
మాత్రలుగల 8 గణములతో మొత్తమిరువదినాల్గు మాత్రలు గలి
కన్నడమందలి యుత్సవరగడకు, తెలుగునందలి తురగవల్గనరగ
లక్షణమునకు సరిపోవుచున్నది. అర్థము సంగతముగను సులభముగన
ద్యోతకముకాని కొలఁదితావులలో నేను గొన్నిసవరణలుచేసి యసల
ప్రతియందలి వానిమూలపాఠములను బుటలయడుగునఁ జూపితిని

బండారు తమ్మయ్య,
పరిషదధ్యక్షుఁడు.

లక్షణసార సంగ్రహము

శ్రీ చేకుమళ్ల కామేశ్వరరావు, బి. ఏ., బి. ఇడి.

లింగమగుంట తిమ్మకవి రచించిన లక్షణసారసంగ్రహమను పేరుగల సులక్షణసారము యొక్క తాళపత్రప్రతి దొరికిన విధమును మొదటఁగొంత చెప్పవలసియున్నది. గుడియాత్తములో నొకరి వద్ద నొకచిన్నతాళపత్రముల కట్టయున్నదని విని యతని నొకయేఁడాదిగా వేడితిని. ఎట్టకేలకు దానిని నాకతఁడిచ్చెను. అతనికి నాతాటాకుల కట్టలో నేమి కలదో తెలియదు. కాని దానిని నాచేతఁబెట్టిన మఱుక్షణమునుండి, తిరిగి యిచ్చివేయుమని ప్రాణముఁ దీసినాఁడు. అంతట వానిలో ముఖ్యమైన వానిని గ్రహించి తక్కిన తుకుకను వానికి నిచ్చివేసితిని. తనకట్ట తనకుఁ జేరినదని బ్రహ్మానంద భరితుఁడైనాఁడు. నాకునిచ్చునప్పటికె వాని కట్టలోఁ గొన్నిటి నెలుకలు, పురుగులు కొట్టివేసినవి. తక్కినవాని గతికూడ నంతియే. ఇట్టికారణములచే నతఁడు తనపేరు నిప్పట్టునఁ బ్రకటింపఁబడు భాగ్యమునఁ గోల్పోయినాఁడు.

నేను చేఁజిక్కించుకొన్న కట్టలో సులక్షణసార భాగమేగాక, కవిరాజు వేంకటరాజు అను నతని సూర్యచ్ఛందము- దీనికి మొదలు లేదు-కవిగజాంకుశము; కవివాగ్బంధము గలవు. వీనిలో సూర్యచ్ఛందము క్రొత్తగ్రంథము.

నేను 1921 లో వెలకుఁదెప్పించిన సులక్షణసారము మీఁద వెల్లంకి తాతంభట్టు రచితమనియే కలదు. అదినిజముగా విచారింపఁదగిన విషయము. ఏలయన, శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగముగారు 1899 లో నచ్చువేసిన కవుల చరిత్రములో సులక్షణసారము తిమ్మకవి కృతమని స్పష్టముగా వ్రాసినారు. వావిళ్లవారటు పిమ్మటనైనను దాము చేసినలోపమును గ్రహించి సవరించుకొన్నారు. నే నీ లక్షణ గ్రంథభాగమును సవరించుటలో వావిళ్ళవారు 195[illegible] లో నచ్చువేసిన

సులక్షణసారమునుండియే అధోజ్ఞాపికలలో నెల్లెడలనుఁ బద్యసంఖ్యలఁ జూపినాను.

లింగమగుంట తిమ్మకవి కవిపండిత వంశమునకుఁ జెందిన వాఁడు. నెల్లూరు జిల్లాలోని గుండ్లకమ్మ (కుండికానది) యేటితీరమున లింగమగుంట గ్రామమున్నది. ఇందువసించుటచే నీవంశము వారికి లింగమగుంట యింటిపేరైనది. వీరివంశ వృక్షము —

యాజ్ఞవల్క్యశాఖ — కాశ్యపస గోత్రము
|
లింగమగుంట చెన్నయమంత్రి
|
శ్రీరామమంత్రి
|
అన్నప్ప (కమలమ్మ)
|
(1) సర్వకవి (భాగీరథి) | తిమ్మన | కాదన | కసవన

(1) సర్వకవి (భాగీరథి)
|
బసవన | రామ (నాగమ) | లక్ష్మణ

రామ (నాగమ)
|
పేరయ | మాచయ | (2) రామకవి | (3) తిమ్మకవి

(రామకవి వ్రాసిన చతుర్వాటికా మాహాత్మ్యములోని తిమ్మకవి వ్రాసిన సులక్షణసారములోని వంశవర్ణన పద్యములనుండి పై వంశవృక్షము వ్రాయఁబడినది. రెండు పుస్తకములలోఁ జెప్పఁబడిన వానిలో స్వల్ప భేదములు లేకపోలేదు. రామకవి తన తండ్రిపేరు,

రామయని చెప్పగా, తిమ్మకవి లక్ష్మణ యని చెప్పినాఁడు. మొత్తము మీఁద నివి విశేష ప్రమోదకరమైన భేదములై, సిద్ధాంతములను దాఱుమాఱుచేయునవి గాకుండుటచేఁ బ్రస్తుతము విడువబడినవి.)

పై వంశములోని వారిలో -

(1) పర్వతకవి కవిసార్వభౌముఁడని వర్ణింపఁబడినాఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతపువాఁడు కావచ్చును. రచించిన గ్రంథము లేవో తెలియవు.

(2) రామకవి క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతపువాఁడు కావచ్చును. ఆనందకానన మాహాత్మ్యము, చతుర్వాటికా మాహాత్మ్యము, వేంకట మాహాత్మ్యము, మత్స్యపురాణము, వామనపురాణమునను గ్రంథములను రచించెను. వీనిలోఁ జివరి మూఁడు లభించుటలేదు. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధకవియైన తెనాలి రామలింగని యల్లుఁడు.

(3) తిమ్మకవి క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతపువాఁడు. అన్నదమ్ము లిరువురునుఁ జక్కంభట్టరుయొక్క శిష్యులు. ఇతఁడు రామభక్తుఁడు. తిమ్మన సులక్షణసారమును రచించెను. బాలబోధయను మఱియొక లక్షణగ్రంథమునకుఁగూడఁ గర్తయని పండితులుగొందఱు చెప్పు చున్నారు. దీనిని గుఱించి కొంచె మిక్కడ వివరించెదను.

“బాలబోధ ఛందస్సుకర్తపేరెఱుంగరాదు. అందు బహు ప్రాచీన గ్రంథము లుదాహృతములయ్యెను. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోఁ గొంత, మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి దగ్గఱఁగొంతకలద”ని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పిరి. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు దీనికి బాలబోధమనియు, కవిసంజీవినియనియు సందిగ్ధనామములుగల వని వ్రాసియున్నారు. “లింగమగుంట తిమ్మన బాలబోధచ్ఛందస్సును వ్రాసినట్లు పాకనాటియందుగల కొలూరి యాంజనేయ కవి తనసుకవి కర్ణామృతమను లక్షణ గ్రంథమున నుడివియున్నా”

డని శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు వ్రాసియున్నారు.* ఈలక్షణ గ్రంథమింతవఱకు ముద్రణ భాగ్యమును నోచుకొనలేదు గాన దీనిని గుఱించి యధికముగాఁ జెప్పుటకు వీలు లేదు.

లక్షణ గ్రంథములలో కల్ల లింగమగుంట తిమ్మన వ్రాసిన సులక్షణసారమునకు మిక్కిలి జనత (పాప్యులారిటి) గలదు. కాని యాజనతయంతయు గణములు, యతులు, ప్రాసలు దెలుపు భాగమునకే, కాని మిగత దానికిఁగాదు. కావున నాగణాదుల భాగమే క్రీ. శ. 1862 లో ముద్రణకెక్కినది.

సులక్షణ సారములోఁ గొంతభాగమే యచ్చున కెక్కినదని ముద్రాపకులు, పండితులు క్రమక్రమముగా గ్రహించిరి. మిగత భాగమునకై కొందఱు శ్రమపడినారు. కాని లాభించలేదు. ఇతర గ్రంథములలో నుదహరింపఁబడిన పద్యములను మాత్రమే యొకచోటఁ జేర్చి తృప్తినొందవలసివచ్చినది.

శ్రీ వీరేశలింగముగారు తమ కవులచరిత్రలోఁ జెప్పిన సులక్షణసారము చిన్నది కాదు. వారి కంటఁబడిన పుస్తకము పెద్దదియే. కాని యదియేలకో యచ్చునకు రాలేదు. దానిగతియేమైనదో కూడ తెలియదు. ఇప్పుడు నాకుదొరకిన పుస్తక భాగములో వారుదాహరించిన కవుల పేరులు, పద్యములు చాలవఱకు గలవు.

నాకు దొరకిన పుస్తకములోఁ దిమ్మకవి తన వంశాదికమును గుఱించి చెప్పికొన్న పద్యములకుఁ బిమ్మట నక్షరముల, గణముల యొక్క యాధ్యాత్మిక పరిభావము (స్పిరిచ్యువాలిటి) గలదు. ఈమాత్రము గ్రంథమైనను లభించినదే!

నాకులభించిన పుస్తకము లింగమగుంట తిమ్మన రచించిన సులక్షణసార మానా, కాదా యను ప్రశ్నయుత్తరమును గోరు

---

* చాగంటి శేషయ్యగారి యాంధ్రకవి తరంగిణి సం 9. పుట 185.

చున్నది. అట్టిప్రశ్నకుఁదగిన కారణము లేకపోలేదు. సాధారణముగా శాస్త్రగ్రంథములలో ననేక ముఖ్యకవుల గ్రంథములనుండి భాగముల నెత్తి యొకచోట వ్రాసికొను నాచారముగలదు. ఇట్టివి సంకలన గ్రంథములు. నాకు లభించిన పుస్తకము గూడ నొక సంకలన గ్రంథమే నా?

తిమ్మకవి తనవంశాదికమును గుఱించి చెప్పుకొన్న మీఁదట గ్రంథరచనకుఁ దొడంగినాఁడు. ఈగ్రంథములో నున్న పద్యములే మిగత లక్షణగ్రంథములలోఁ దిమ్మకవి గ్రంథములోనివి యని యుదాహరింపఁబడినవి. సులక్షణసారములోనివని వీరేశలింగముగారు తమ కవులచరిత్రలో నెత్తిచూపించిన కవుల నామములు, పద్యములు నాగ్రంథములోఁగలవు. తిమ్మకవి క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతపువాఁడు. ఈగ్రంథభాగములో నుదాహరింపఁబడిన కవుల, నామములు గ్రంథములు క్రీ. శ. 1560 కి పూర్వపువెగాని తర్వాతివి కాఁజాలవు కదా! కావున నిది సులక్షణసార భాగమేగాని వేఱొండుకాదని ఖండితముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈభాగమొక పూర్తిప్రకరణమైనను గాకుండుటచే, ఇది గద్యకైనను నోచుకొనలేదు.

లింగముగుంట తిమ్మకవికాలమును గుఱించివాదోపవాదములు లేవు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతపువాఁడనియె పెక్కుమంది యుద్దేశము. ఇతనికిఁగొంచెముగా ముందువెనుకలనున్న లక్షణకవుల నామములనుఁ దెలిసికొనవచ్చును.

వెల్లంకి తాతంభట్టు	క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతము
చిత్రకవి పెద్దన్న	,, 1550 ,,
ముద్దరాజు రామన	,, 1550 ,,
లింగముగుంట తిమ్మకవి	,, 1560 ,,

తిమ్మకవి వ్రాసిన లక్షణగ్రంథమునకు సులక్షణసారమను, పేరొక్కటియె గలదా, లేక మఱియొక పేరు గూడ నున్నదా? నాకు దొరకిన తాళపత్రప్రతిలో ప్రారంభ పద్యమునకు మున్ను లక్షణ సార సంగ్రహమనియే కలదు, కాని వేఱొక్కటి లేదు. కావున దీని ముఖ్యనామము లక్షణసారసంగ్రహమనియు, సులక్షణసారమనునది రెండవ పేరనియు గ్రహింపవచ్చును. ఈపుస్తకముయొక్క అసలుపేరు లక్షణసార సంగ్రహమని దెలియక పోవుటచేఁ బెక్కు చిక్కు లేర్పడినవి.

తిమ్మకవి కంటె నించుక పూర్వుఁడైన చిత్రకవి పెద్దన్న యొక లక్షణసారసంగ్రహమును రచించియున్నాఁడు. ఇట్లు వీరిరువురు రచించిన గ్రంథములకు నొకే పేరుండుటచేఁ జిక్కులు ప్రాప్తించుటలో చిత్రము లేదు. కాఁబట్టి దీని రెండవ పేరైన సులక్షణసారము ప్రచా రములోనికి వచ్చినది.

మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు కొన్నిచోట్ల లక్షణసార సంగ్రహమనియు, దానికర్త పెద్దన్న లేక చిత్రకవి పెద్దనయనియుఁ జెప్పుచు, నందుహరింపఁబడిన కవులను, కావ్యములను, గుఱించి చెప్పిరి. చిత్రకవి పెద్దన్న వ్రాసిన లక్షణసార సంగ్రహము మనకు లభించినది; ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రకటించిరి. కాని మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు చెప్పిన కవుల నామములు గ్రంథములు నందు మచ్చునకైనఁ గన్పింపవు. లక్షణసారసంగ్రహమును చిత్రకవి పెద్దన వ్రాసెనను విషయ మెఱిఁగిన రామకృష్ణకవిగారికి మొదలు తుదలు లేని లక్షణసారసంగ్రహ ప్రతియొకటియో లభింపఁగా, దానిని వారు చూచి యది చిత్రకవి పెద్దన రచించిన గ్రంథముగా భావించి, పైవిధముగా వ్రాసియున్నారనియు, వారికి దొరికినప్రతి పెద్దన విర చితము కాదనియు, నిప్పుడు స్పష్టమగుచున్నది. తిమ్మకవిమాత్రమే

తన లక్షణసారసంగ్రహములో నితరకవులను, కావ్యముల నెన్నింటి నైన నుదాహరించియున్నాఁడు. పెద్దనయట్టిపనినిఁ దలపెట్టలేదు. కాబట్టి యుదాహృత పద్యములుగల పెద్దపుస్తకమేదో పెద్దనవ్రాసినది గలదని మనము భావింపనక్కఱలేదు. పెద్దన తనగ్రంథమున లక్ష్యములనన్నిఁటినిఁ దానేవ్రాయుటచేతఁగాఁబోలు తిమ్మన యితరుల లక్ష్యములను జూపుపుస్తకమును వ్రాయుటకు దొరకొని, దానికిఁగూడ నదియేపేరుఁబెట్టినాఁడు. పెద్దన తిమ్మనలు వ్రాసిన పుస్తకముల పేరొక్కటియే యగుటచేత నింతగజిబిజిపుట్టినది. తిమ్మన తనపుస్తకమునకు లక్షణసారసంగ్రహమని పేరు పెట్టుకొని, దానిని మంచిలక్షణసారముగాఁ జేసెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు.

క. లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁ బ
రీక్షించుటఁ గొంతకొంత యెఱిఁగిన వాఁడన్
లాక్షిణికా నుగ్రహతను
లక్షణసారం బొనర్తు లక్ష్యము లమరన్.

పుస్తకతత్త్వమును దెల్పుచూటయే తర్వాత దానికిఁ జేరె వెలసినది. పేర్లలోని గజిబిజిని లోకులు సులక్షణసారమును పేరిడి తీర్చినారు.

లక్షణసారసంగ్రహమను మఱియొక A Triennial catalogue of Manuscripts 1913-14 to 1915-16. R No. 235 పుట 691 పుస్తకమున్నది. ఇది సంకలన గ్రంథము. కూర్పరిపేరు దంతి యప్పకవియని భావింపబడు చున్నది. ఇది సమగ్రముగానున్నది. దీనిలో సులక్షణసారము, కవి జనాశ్రయము. అనంతచ్ఛందము, వాదాంగచూడామణి, కవిసర్ప గారుడము మున్నగు గ్రంథముల భాగములుగలవు. ఇందలి ప్రారంభ పద్యము సులక్షణసార పద్యముకంటె వేఱుగానున్నది. ఇది తిమ్మకవి కృతమగు సులక్షణసారముకంటె వేఱు.

లక్షణసారసంగ్రహమను నామమునకు ముందొకపదమునుం జేర్చి పేరుమార్చిన లక్షణశాస్త్రజ్ఞులు గొందఱున్నారు. కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమును, ఉప్పులూరి వేంకటరెడ్డి సకల లక్షణసారసంగ్రహమును గూర్చిరి.

తిమ్మకవికృత లక్షణసార సంగ్రహము కొంత చిత్రముగా నున్నది. సంస్కృత గ్రంథములనుండియు, తెలుఁగు పుస్తకముల నుండియు నుద్ధృతముల నెత్తి కనఁబఱచుటయే గాక గ్రంథాదుల నామాదులను సంస్కృత భాషలోనే యిట్లు తెలియఁజేసినాఁడు. ఉదాహరణములు:—

'ఆంధ్రి భాషాయామ్- అథర్వణఛందసి' 'కవి సర్పగారుడే' 'మగణస్య' ఇత్యాదులు.

ఇట్లు కవి తనకుఁగల సంస్కృతభాషాభి మానమును వెల్లడి చేసికొన్నాఁడు. లేఖకుల ప్రమాదము వలననే అక్కడక్కడ నట్టి సందర్భములలోఁ దెలుఁగు పదములు దొర్లినవి. అట్టివానిని నేను మార్చలేదు.

లక్షణగ్రంథములను రచించుటలోఁ బ్రాచీను లొక్కొక్క రొక్క పద్ధతినవలంబించినట్లు తోఁచుచున్నది. కొందఱు అక్షరాదుల యాధ్యాత్మిక ప్రభావము (స్పిరిచ్యుయాలిటి-)నకుఁ బ్రాముఖ్యము నిచ్చి రచించినారు-కవివాగ్బంధము, కవిరాజగజాంకుశమునిట్టివియే మఱియుఁ గొందఱు గణయతి ప్రాసవృత్తాదులను బ్రధానముగా నెంచినారు- అనంతుని ఛందస్సు, ముద్దరాజు రామనకవిసంజీవిని, మొదలగునవి. ఇంకను గొందఱు వ్యాకరణాద్యలంకారములఁగూడ నదనముగా జేర్చినారు- కావ్యాలంకారచూడామణి, అప్పకవీయము వంటివి.

ఇప్పుడు దొరకిన యీసులక్షణసార భాగములో నక్షరగణా దుల దివ్యత్వము దెల్పఁబడినది. తిమ్మకవి వ్రాసిన పూర్తిగ్రంథ మెట్లుండునో మనమూహించు కొనుటకుఁగూడ నొక చక్కని మార్గ మున్నది. ఈకవిగ్రంథమును సన్నిహితముగా ననుసరించి గ్రంథరచన చేసినవాఁడు కస్తూరిరంగకవి. అతని గ్రంథము పేరు ఆనందరంగ రాట్ఛందము. ఏసులక్షణసారము పోయినను కస్తూరిరంగకవి గ్రంథము మిగిలిన యెడల సులక్షణసారము నూటికిఁదొంబది పాళ్లు మిగిలిన దనియే చెప్పవచ్చును. కాఁబట్టి మనకు దొరకవిభాగము రంగకవి యొక్క ఆనందరంగ రాట్ఛందములోని తక్కినభాగమువలె నుండునని యూహింపవచ్చును.

లక్షణసారసంగ్రహములో ననేక కవులనామములు కావ్యములు నుద్ధరింపబడినవి. వాని నిక్కడ సంస్కృతమునకును, దెలుఁగు నకును వేఱువేఱుగా వర్గీకరించిచూపెదను.

సంస్కృత లక్షణ గ్రంథములు

1 అలంకార చూడామణి
2 అలంకార సంగ్రహము
3 కవికంఠపాశము
4 కవిరాక్షసుఁడు.
5 గోకర్ణఛ్ఛందస్సు (ఋషి ప్రోక్తే)
6 చమత్కార చంద్రిక
7 నానాలంకారము
8 లక్షణాదినికాయము (వీరాద్యుడు)
9 వృత్తరత్నాకరము (కేదారకవి)
10 సాహిత్యచంద్రోదయము
11 సాహిత్య చూడామణి
12 సాహిత్య రత్నాలయము
13 సాహిత్య రత్నాకరము

సంస్కృతోదాహృత గ్రంథములు

1 అమరుకము
2 ఉత్తరరామాయణము
3 ఏకావళి
4 కాలనిధానము
5 కుమార సంభవము (కాళిదాసు)
6 కుసుమాయుధ వ్యాకరణము.
7 కృష్ణజయము (కృష్ణభట్టు)

8 కేదారకవి
(వృత్తరత్నాకరమా?)
9 గణితశాస్త్రము
10 ఛప్పన్నము
11 తర్కభాష
12 నలోదయము
13 భారవి
14 భోజరాజీయము
15 మంత్రిదర్పణము
((శంకరాచార్యులు)
16 మణిదర్పణము
17 మాఘము
18 రఘువంశము
19 వామనశకునము
20 శివభద్రము
21 శ్యామలా దండకము
22 సార్వభౌమకవి
23 సాహసాంకము
(శృఙ్గధరాచార్యులు)
24 సూర్యసిద్ధాంతము.

ఆంధ్ర లక్షణగ్రంథములు

1 అధర్వణ ఛందస్సు
2 అనంతుని ఛందస్సు
3 ఉత్తమగండ ఛందస్సు
4 కవిరాజగజాంకుశము
5 కవి సర్పగారుడము
6 కావ్య చింతామణి
(తాతంభట్టు)
7 కావ్యాలంకారచూడామణి
(విన్నకోట పెద్దరాజు)
8 గోకర్ణచ్ఛందము
9 వాదాంగచూడామణి
10 విశ్వేశ్వరచ్ఛందము
11 వేములవాడ భీమకవి
(పుస్తకము పేరు లేదు)
12 శ్రీధరచ్ఛందస్సు.

ఆంధ్రోదాహృతగ్రంథము

1 అరణ్యపర్వము
(ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడు)
2 ఆదిపర్వము
(శబ్దశాసనుఁడు)
3 కల్పవల్లరి
4 త్రిస్థలిదండకము
(నంది తిమ్మన)
5 ద్వితీయ స్కంధము
(భాగవతము)
6 యుద్ధకాండము
(రామాయణము)
7 విరాటపర్వము
(ఉభయకవిమిత్రుఁడు)
8 శరభాంకుఁడు

పైవానిలోఁ గొన్ని నూతనములు. కల్పవల్లరి క్రొత్త పేరు. సర్వత్రిహాదాంగచూడామణి యనియే పేరుగలదు; పాదాంగచూడామణి మొదలగు పేరుమార్పులతోఁ గానరాదు. ఇది మల్లన్న కృతమని యితరలక్షణ గ్రంథములనుండి దెలియుచున్నది.

కవిరాజగజాంకుశము పేరొకతూరియైనఁ జెప్పఁబడినదిగాని కవివాగ్బంధము పేరు స్పృశింపఁబడనైనలేదు. కాఁబట్టి తిక్కన సోమయాజికృతమని చెప్పబడెను నీగ్రంథము నిజముగా తిక్కనదిగాక అతని పేరున వేరెవరో కూర్చినదని దృఢముగ జెప్పవచ్చును భీమకవి యాది కవిగాఁ బేర్కొనఁబడినాఁడు. అతని పుస్తకము పేరు మాత్రము చెప్పఁబడలేదు. అట్లే రేచని పేరెత్తఁబడలేదు. అటులే కవిజనాశ్రయము పేరు గూడలేదు. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన లక్షణ గ్రంథములలోఁ గొన్ని ఇతర లక్షణగ్రంథములలో మాత్రమె గుర్తింపఁబడుచున్నవి; విడిగ్రంథములు దొరకుటలేదు, పై జెప్పఁబడిన గ్రంథములలో, మనకుఁదెలిసినంతమట్టుకు నొకటిఁ గూడ క్రీ.శ. 1550 దాఁటివచ్చునది లేదను విషయమును గుర్తింపవచ్చును.

ఈలక్షణసార సంగ్రహమును కస్తూరిరంగకవి జాలవఱకు ననుసరించినాఁడని ముందే చెప్పియుంటిని. కాని కేవలము గ్రుడ్డిగానను కరించలేదు. ఒక్కొక్కయెడమూలములోని యంశములను విడిచిపెట్టినాఁడు. ఒక పెద్దభేదమునుఁ జెప్పెదను. తిమ్మకవి యక్షరమాలలోని యేఁబదియక్షరములయొక్క తాత్త్వక పరిభావము నేఁబదిపద్యములలో వ్రాసినాఁడు. ఇవిచాలవఱకు సంస్కృతమునకుఁ దెలుఁగే. సంస్కృతములో దీనిని పాణిని వ్రాసినాఁడని కవిరాజు వేంకటరాజకృతసూర్యచ్ఛందమునుండి తెలియుచున్నది. ఆయేఁబదిపద్యముల

లోని భావమును రంగకవి రెండుమూఁడు పద్యములలోఁ జక్కఁగ నిమిర్చినాఁడు. కాబట్టి రంగకవి కొన్నిపట్టులలోఁ గొంతస్వతంత్రించి నాఁడని చెప్పవలసియున్నది.

సులక్షణసారములో నక్కడక్కడ టీకావివరణాలుగలవు. ఇవి వ్యావహారిక భాషలోనున్నవి. తిమ్మకవియే వీనినిరచించియుండునని వేఱుగఁ జెప్పనవసరములేదు. కస్తూరి రంగకవి వీనిలోఁ గొన్నిటిని గ్రాంథికములోనికి మార్చినాఁడు ఉదాహరణము:-

తిమ్మకవి టీక:- శ్రీకారం బెటువలెనంటె- శవర్ణ, రేఫ, ఈకారములు కూడగా శ్రీకారమాయెను. అందు శవర్ణరేఫలకు గ్రహంచంద్రుడు. కనుక ఈకారానకు గ్రహం సూర్యుడు. వారిద్దరి కన్యోన్యమైత్రి, కనుక శవర్ణ ఈకారములకధి దేవత లక్ష్మి. రేఫకు అగ్ని దేవత. అయితేనేమి అగ్ని లక్ష్మిమప్రియుండు. ఇందుకు సమ్మతి- (లక్షణ. సా. వ 220).

కస్తూరి రంగకవి-

శవర్ణమును ఈకారమును రేఫయును గూడిన శ్రీకారమయ్యెను. అందు శవర్ణ రేఫలకుఁ జంద్రుఁడుగ్రహము. ఈకారమునకు సూర్యుఁడు గ్రహము; గనుక వారికిద్దఱికి నన్యోన్యమైత్రి. ఈకారశవర్ణముల కధి దేవత లక్ష్మిదేవి, రేఫ కధిపతియగ్ని-

(ఆనం రం. ఛం. వ 142)

ఈలక్షణసారసంగ్రహభాగములో 248 గద్యపద్యములున్నవి. వీనిలో 48 వఱకు వావిళ్ల వారు ప్రకటించిన సులక్షణసార ప్రతిలోఁ గనపడుచున్నవి ఆగ్రంథపరిష్కర్తలు మిగులశ్రమపడి యితర లక్షణ గ్రంథములను బరిశీలించి, వానిని జేర్చినారు. వారుపడిన శ్రమ

బహు ప్రశంసనీయము. వారిచే నితరగ్రంథములనుండి సేకరింపఁబడి నట్టి యాపద్యములు మూలగ్రంథమైన లక్షణసారసంగ్రహములో నేక్రమములో నున్నవో యిప్పుడు పరిశీలింపవచ్చును. ఈపుస్తకములోఁ బాఠాంతరముల నట్లేయుంచితిని. దీనిలోని పద్యములకు సంఖ్యలను నేనిచ్చితిని.

పీఠికను ముగించుటకు ముందీ తాళపత్రి ప్రతినిగుఱించి మఱియొక మాటచెప్పవలసియున్నది. దీనిని వ్రాసినలేఖకుఁడు నావలెనే పండితుఁడుగాఁడు. ఉత్సాహవంతుఁడు. అతని యుత్సాహమువలననే మనకీ పుస్తకభాగ్యము దక్కినది. కాని పాండిత్యము లేకపోవుటచేఁ బంక్తియొక్కంటికిఁ బదితప్పులకుఁ దక్కువలేనిపంక్తి యీగ్రంథములో లేదు. ఇతరగ్రంథముల సహాయమున దీనిలో నొకమార్గమును గనుఁగొనఁగలిగితిని. అట్టిసహాయము లేనిచోట్ల సంస్కరణముఁ దగ్గించితిని. ఉన్నబాధలకుఁ దోడు మఱియొకటికలదు. తాళపత్రప్రతిలో అరసున్నలన్నియు నిండుసున్నలుగానుండును వానిసంస్కరణ వేఱొకపని. ఇట్టిది బహుబాధకరమైన కార్యమైనది. శక్తివంచనలేక కృషి చేసితిని.

(సశేషము)

రాజరాజు కోరుమిల్లి శాసనము

శ్లో. శ్రీధామ్నః పురుషోత్తమస్య మహతో నారాయణస్య ప్రభో
ర్నాభీ పంకరుహాద్బభూవ జగతస్స్రష్టా స్వయంభూ స్తతః
జజ్ఞే మానససూను రత్రిరితి య స్తస్మాన్మునేరత్రి త
స్సోమో వంశకరః సుధాంశు రుదిత శ్శ్రీకంఠచూడామణిః.

శ్లో. తస్మాదాసీత్సుధాసూతేర్బుధో బుధనుత స్తతః
జాతః పురూరవా నామ చక్రవర్తీ సవిక్రమః

తస్మాదాయు రాయుషో నహుషః తతో యయాతిచక్రవర్తీ వంశకర్తా తతః పురు రితిచక్రవర్తీ తతో జనమేజయోఽశ్వమేధ త్రితయస్య కర్తా తతః ప్రాచీశః తస్మా త్సైన్యయాతిః తతో హయపతిః తత స్సార్వభౌమః తతః జయసేనః తతో మహాభౌమః తస్మా ద్దేశానకః తతః క్రోధానకః తతో దేవకిః దేవకీభుకః తస్మాదృక్షుకః తతో మతివరస్సత్రయాగయాజి సరస్వతీనదీ నాథః తతః కాత్యాయనః కాత్యాయనా న్నీలహః తతో దుష్యంతః తతార్యగంగా యమునా తీరేయదవచ్ఛిన్నాన్నిఖాయ యూపానక్రమశః కృత్వా తథాశ్వమేధాన్నామ మహాకర్మ భరత ఇతి మోలభత తతో ద్భరతాద్భూమన్యుః తస్మా త్సుహోత్రః తతో హస్తీ తతో విరోచనః తస్మాదజమిలః తత స్సంవరణః తస్యచ తపనసుతాయా స్తపత్యాశ్చసుధన్వా తతః పరీక్షిత్ తత్రో భీమసేనః తతః ప్రదీపనః తస్మా చ్ఛన్తనుః తతో విచిత్రవీర్యః తతఃపాండురాజః ఆర్యాపుత్రా స్తస్యచ ధర్మజ భీమార్జున నకుల సహదేవః పంచేంద్రియవత్ పంచస్వ్యర్థివిషయగ్రాహిణ స్తత్ర.

శ్లో. యేనాదాహి విజిత్య కాండవమతే గాండీవినా వజ్రిణం
యుద్ధే పాశుపతాస్త్ర మధాంధకరిపో శ్చాలాభి దైత్యాశ్చ
హలానింద్రార్ధాసన మధ్యరోహి జయినా యత్కాల కేయాదికాన్
హత్వా స్వైరమకారివంశ విపినచ్ఛేదః కురూణాంవిభోః

తతోర్జునాదభిమన్యుః తతః పరీక్షిత్ తతో జనమేజయః తతః

క్షేముఖః తతో నరవాహనః తత స్సతానీకః తస్మాదుదయనః తతఃపరం తత్ప్రభృతిష్వవచ్ఛిన్నసంతానేష్వయోధ్యాసింహాసనాసీనే ష్వేకేన షష్టి చక్రవర్తిషు తద్వంశ్యో విజయాదిత్యోనామ రాజా విజిగీష్య దక్షిణాపథం గత్వా త్రిలోచనపల్లవ మధిక్షిప్య దైవదురీహయా లోకాంతరమగమత్ తస్మిన్సంకులే పురోహితేన సార్థమంతర్వత్నీ తస్య మహాదేవీ ముడివేము నామాగ్రహారం కతిపయాభి రన్తఃపుర కాంతాభిః కంచుకిభిశ్చ సహోపగమ్య తద్వాస్తవ్యేన విష్ణుభట్ట సోమయాజినా దుహితృనిర్విశేష మభిరక్షితా సతీ విష్ణువర్ధననందన మసూత సా తస్య చ కుమారకస్య మానవ్యసగోత్ర హారీతిపుత్ర ద్విపక్షగోత్రక్రమోచితాని కర్మాణి కారయిత్వా తమ వర్ధయత్ స చ మాతృవిదిత వృత్తాంత స్సన్నిర్గత్య చలుక్యగిరీ నందాం భగవతీం గౌరీమారాధ్య కుమారనారాయణ మాతృగణాంశ్చ సంతర్ప్య శ్వేతాతపత్రైక శంఖ పంచమహాశబ్ద పాలికేతన ప్రతిఢక్కా వరాహలాంఛన పింఛ కుంత సింహాసన మకరతోరణ కనకదండ గంగా యమునాదీని స్వకుల క్రమాగతాని నిక్షిప్తానీవ సామ్రాజ్యచిహ్నాని సమాదాయ కదంబ గంగాది భూమిపా న్నిర్జిత్య సేతు నర్మదామధ్యం సార్ధ సప్త లక్షం దక్షిణాపథం పాలయామాస

శ్లో. తస్యాసీద్విజయాదిత్యోవిష్ణువర్ధనభూపతేః
పల్లవాన్వయజాతాయామహాదేవ్యాశ్చనందనః

తత్సూతిః పోలకేశివల్లభః తత్పుత్రః కీర్తివర్మా తస్య తనయః స్వస్తిశ్రీమతాం సకలభువన సంస్తూయమాన మానవ్యసగోత్రాణాం హారీతిపుత్రాణాం కౌశికీలబ్ధ రాజ్యానాం మాతృగణ పరిపాలితానాం స్వామిమహాసేన పదానుధ్యాతానాం భగవన్నారాయణ ప్రసాద సమాసాదిత వర వరాహలాంఛనా నేక క్షణక్షణ వశీకృతారాతి మండలానామశ్వమేధా వభృతస్నాన పవిత్రీకృత వపుషాం చాలు

త్యానాం కులమలంకరిష్ణోస్సత్యాశ్రయవల్లభేంద్రస్య భ్రాతా కుబ్జవిష్ణు
వర్ధనోష్టాదశవర్షాణి వేంగీదేశమపాలయత్. తదాత్మజో జయసింహ
వల్లభస్త్రయస్త్రింశతం తదనుజేంద్రరాజనందనస్సప్తదినాని తత్సుతో
విష్ణువర్ధనో నవవర్షాణి తత్సూను ర్మంగియువరాజః పంచవింశతిం
తత్పుత్రో జయసింహ స్త్రయోదశ తదవరజః కొక్కిలి షణ్మాసాన్
తస్య జ్యేష్ఠో భ్రాతా విష్ణువర్ధన స్తం ముచ్చాట్య సప్తత్రింశతమబ్దాన్
తత్పుత్రో విజయాదిత్యభట్టారకోష్టాదశ తత్తనుజో విష్ణువర్ధనష్షట్త్రిం
శతం తత్సూనుర్విజయాదిత్యనరేంద్రమృగరాజశ్చతు చత్వారింశతం
తత్సుతః కలివిష్ణువర్ధనో ద్యర్ధవర్షం తత్సుతో గుణగవిజయాదిత్య శ్చతు
శ్చత్వారింశతం తద్భ్రాతృ ర్విక్రమాదిత్య భూపతే స్తనయ శ్చాలుక్య
భీమస్త్రింశతం తత్సుతః కొల్లభిగండ విజయాదిత్య షణ్మాసా
తత్సూను రమ్మరాజస్సప్తవర్షాణి తత్సుతం విజయాదిత్యం బాల
ముచ్చాట్య తాడపో మాసమేకం తం జిత్వా చాలుక్య భీమ తనయో
విక్రమాదిత్య ఏకాదశ మాసాన్ తత్తాడపరాజసుతో యుద్ధమల్లస్స
ప్తవర్షాణి అమ్మరాజానుజో రాజాభీమా బ్దాన్ ద్వాదశాఘునక్ యుద్ధే
యుద్ధమల్ల స్తం ఘాట్యా నిర్ఘాట్య ధారుణీసుతామ్మభూపః (?) త్మాం
పంచవింశతిం వర్షాణ్యపాతత్ ద్వైమాతురో మ్మరాజస్య దానార్ణ
వాయితిస్మృతః చతుష్షష్టికలాభిజ్ఞస్సమాతిశ్రీభువనస్యవం తతః పరం
పతిం లక్ష్మీమనుమాప (?) మనాయకంస ప్తవింశతి వర్షాణి చ చ్చా
వేవతపఃక్షమాం అథ దానార్ణవాజ్జాతః కలావాన్ మృదితః కరైః
రాజాచాలుక్య చంద్రోదయః క్షమాతాపమపాకరోత్ సత్యే ప్రతి
ష్ఠాలోక ఇతి సత్యంవచోయతః సర్వలోకాశ్రయే యస్మిన్నత్యరాజే
స్థితాంజగత్.

శ్లో. నిర్వక్రం వసుధాచక్ర మరక్షత్ కుపితాహితః
న్యాయ్యే పథి నృపైరాద్యైస్స ద్వాదశ సమాస్సమః
విమలాదిత్యదేవాఖ్య స్తత స్తస్యానుజో౽ధధాత్
మహీమండలసామ్రాజ్యం విజిత్య విజయారిపూన్॥

శ్లో. యస్య ప్రజ్వలిత ప్రతాపదహనం సోఢున్నశక్తా భయాద్
గత్వా కానన మంబుధిం చ తరసా విద్వేషిణో విహ్వలాః
ద్వారాన్వగ్నిపదేన తత్ర చ పునస్తే నైవ సంతాపితాః
శ్రీపాదామరపాదపస్య మహతీం చ్ఛాయాంసమాశ్రియన్.॥

అపిచ

శ్లో. సూర్యాన్వయే సురపతి ప్రతిమః ప్రభావైః
శ్రీరాజరాజ ఇతి యో జగతి వ్యరాజత్
న్నాథ సమ స్తనరనాథ కిరీట కోటి
రత్నప్రభా పటల పాటల పాదపీఠః॥

శ్లో. జాతి స్తత స్తతయశో జితరాజతేజా
రాజేంద్ర చోడనృపతి నృపచక్రవర్తీ
డంబం ప్రచండ మదదంతి కపోల నిర్య
ద్దానావిలామరసరిత్సలిలప్రవాహః॥

శ్లో. సద్వీపాంచ పయోంబురాశి పరిఖాం విశ్వంభరాంలీలయా
దండేనైవ విజిత్య చ ప్రతిదిశం యోతిష్ఠిపత్సర్వతః
స్వైరో౽ద్భ్రాంతి నివారణాయ విజయ స్తంభం .స్వనామాంకితో
నాలానానివ బద్ధ ముంధమనసా దర్పేణ దిగ్దంతినః॥

శ్లో. తస్యానుజం సురూపామనురూపం కుండవామ్మహాదేవీం
స ఉపాయత కృతకృత్యో విమలాదిత్యో జనస్తుత్యః॥

శ్లో. సముద్రరశనాం పృథ్వీం పృథ్వీం సభుజ విక్రమాతత్
సమరక్షత్సమాస్సప్త సప్తిసమ స్సమః॥

శ్లో. తస్మాచ్చాలుక్యచూడామణిరథ విమలాదిత్యదేవాన్మహీశ
చ్చోడక్ష్మాపాలలక్ష్మ్యైన రచితతనోః కుండవాయశ్చదేవ్యాః
జాత శ్రీరాజరాజో రజనికరకుల శ్రీమదంభోధిరాజో
రాజద్రాజన్యసేవ్యాంఘ్రిశ్శ భుజబలాద్రాజలక్ష్మ్యాశ్చ పృథివ్యా॥

శ్లో. యో రక్షితుం వసుమతీం శకవత్సరేషు
వేదాంబురాశి నిధి వర్తిషు సింహగేర్కే
కృష్ణద్వితీయ దివసోత్తర భద్రికాయాం
వారే గురోర్వణిజిలగ్నవరేభిషిక్తః॥

శ్లో. యస్యోత్తమాంగం పట్టేన సమబంధి మహీయసా
భర్తుం విశ్వంభరాభారం జనైరాపితం చిరం.॥

శ్లో. పృథ్వీమిమాం యత్ర పృథు ప్రభావే
రక్ష్యత్యవర్గం క్షపితారివర్గే
దూరీకృతావగ్రహ చోర రోగాః
ప్రజాలభంతే సఫలం త్రివర్గం.॥

శ్లో. శౌర్యోదార్యమానాద్యగణితగుణజన్మానురక్తా మహిమ్నా
ప్రఖ్యాతేనాతికృష్ణ శశధరధవలా సజ్జనానాంగణేన
పీతా ప్రీతేన కర్ణాంజలిభి రభినవా భాతిదిగ్దేవతానాం
నానావర్ణాం వితానశ్రియ మతనుతరా తన్వతీయస్య కీర్తిః.

శ్లో. పిత్రోర్వంశగుహాబభూవతు రలం యస్యస్ఫురత్తేజసా
సూర్యచ్చంద్రమసా నిరస్తతమసా దేవా జగచ్చక్షుషీ
దంష్ట్రాకోటి సముద్ధృతాఖిలమహీచక్రి మ్మహాక్రీడయా
విష్ణోరాదివరాహరూప మభవద్యచ్చాసనే లాంఛనం.
స సర్వలోకాశ్రియ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర
పరమభట్టారక పరమబ్రహ్మణ్యః మాతాపితృపాదానుధ్యాతః

త్యాగసింహాసనాసీనః చండికా పరిలబ్ధ సాంబ్రాజ్యచిహ్నః
గుద్దవాదివిషయ నివాసినో రాష్ట్రకూట ప్రముఖాన్ కుటుంబినః
సర్వాన్ సమాహూయ మంత్రి పురోహిత సేనాపతి యువరాజ
దౌవారిక ప్రధానా ధ్యక్షా మిత్యాదిశతి॥

శ్లో. ఆద్యంతాత్యంతదూరా త్సమజని జగతాం జ్యోతిషాజన్మహేతు
ర్బ్రహ్మధామప్రజానామథ వదథతతః కాశ్యపో నామ వేధాః
భారద్వాజ స్తతో భూన్ముని రధిక తప స్తస్య గోత్రే పవిత్రే
తత్రాప స్తంబసూత్రే శ్రుతినిధి రుదగా చ్చోడమార్యః క్రమేణ

శ్లో. రాజ్ఞామర్చితపత్ప్రసన్నముదితైరక్షైర్వివిధూపాత్స్యం ఘనో
యజ్ఞో నామ సుత స్తతః కృతధియో జజ్ఞే కృతజ్ఞః కృతీ
విజ్ఞాతాఖిల వేదశాస్త్రసమయః ప్రజ్ఞాస్పదాపోషిత
జ్ఞాతిర్జ్ఞాననిధి ర్గురుజ్ఞ సదృశో నీతిజ్ఞతాయాం భువి

శ్లో. యథావసిష్టో విధుపాం వరిష్టో నిరుంధతీం దోషమరుంధతీం
సతథానురూపామభిరూప రూపస్సతీం ముపాయచ్ఛతమాక
వాఖ్యాం

శ్లో. పుత్ర స్తయోరదితికశ్యపయో రివాభూద్భాస్వా
న పాకృతతమః ఖలు చోడమార్యః
యో వేదశాస్త్రసకలశ్రుతిరశ్మిజాతై
శిష్యానాంబురుహ బోధకరో గరీయాన్.॥

శ్లో. నిత్యాభీష్ట ఫలప్రదాన రుచిరం లక్ష్మీనివాసస్పదం
బిభ్రాణం గురుతాం ప్రబుద్ధసుమనః సంపూర్ణశాఖాన్వితం
చ్ఛాయాసంతతి మాశ్రితైశ్చ విబుధై సంస్తూయమానం సదా
సోఽత్యాసుఖ మాశ్య తే ద్విజవరై రయ్యం విప్రకల్పద్రుమం॥

శ్లో. యద్గేహాంసుచిరం విభాతిపరతాం పుణ్యైరవ్వతూణాంకటు
వ్యవృత్యాయవిరతం క్రియాత్మ మపదేహామర్థ్యజ్ఞఘోషణై
స్నాయం[ప్రాతరుపాహితం హుతిహ్యతస్వాహాపిప్రియపోప్రిచ్ఛల
ద్దామైశ్చాపిసమంతతః కలిమలం ప్రోత్సార్యద్గారతః

తస్మైసమస్తజనతావిశేషణాయ రై సుతర్పిత మహీదేవ దేవ గణాయ విహ్రిస్వయాబ్ధి శశధర్త్రప్తిచంద్రాయ విద్వజ్జనాంగీకృత విశ్రితా నందాయ జన్మప్రభృతి గీత వేదార్థ తత్వాయ సన్మనో వసతి వాస్తవ్యాత్మ సత్వాయ లంబిత సరళత్వ పరిలాలిత చరిత్రాయ శుంభిత మది స్వసిత జీవభృశపుత్రాయ సిద్ధ నిజవాథ కృతిసేవిత మనీషాయ శుద్ధమతి దూషిత సమస్తజనదోషాయ సంతతారాధిత నిజస్వామిపాదాయ చింతిత మనస్త సుఖదాభూత సుపాదాయ హోమ ధూమ విసర్గతామిత కలంకాయ ధీమత్ర్పగీత రుచిరస్థిర స్వనామాం కాయ సకల మునిగణ నుతాపస్తంబ సూత్రాయ తత్రిసంగీత భార ద్వాజగోత్రాయ సప్తతంతు కృత యూపస్తంభ శోభాయ సప్త శ్వరూప సదృశాత్మ తనులాభాయ నిత్యజనతోచిత సుసత్యగుణ యుక్తాయ పత్యభిలాషిత కార్యనిఃపత్తిసక్తాయ పరమపురుషార్థ సంపా దన పటిష్టాయ పరమేశ్వర స్మరణ పాలన వరిష్టాయ సకలార్థశాస్త్ర పరినిశ్చిత వినోదాయ సుకుమారతాధిక సరోజ నిభపాదాయ ధారా కరేణాగ్రిహారీకృతిః కోరుమెల్లి నామగ్రామ ఇందూపరాగే దత్తో మయాచంద్రతారకం హి తిష్ఠే తస్యావధి వ్యక్తిశేషచ్యతేద్య పూర్వతః కుడకు నియూర్యరి కిమట్టికాలియసీమా ఆగ్నేయతః ముణ్ణ కాలియ సీమా దక్షిణతః హానపల్లియ సంపతసియయ నూమస్తేటియ సీమైవసీమా నైరృత్యతః గోదావరియ సీమా పశ్చిమతః బూపప్ర

దొగ్గ సీమా వాయవ్యతః వెనతియు మానరయు సీమైవసీమా ఉత్తరతః మానరపొన్బడువయు ఖల్మొడ్డికాలియుసీమా ఈశానతః ఎఱువంకయ- ఉత్తర మున కడలిభాటిసీమా అస్యోపరిన కేనచిద్బాధా కరణీయయః కరోతి స పంచమహాపాతకైర్యుక్తోభవతి తథాచోక్తం భగవతా వ్యాసాది మహర్షి ప్రికరేణాపి

శ్లో॥ స్వదత్తం పరదత్తంవా యోహరేత వసుంధరాం
  షష్టిం వర్షసహస్రాణి విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమిః

శ్లో। బహుభిర్వసుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపాలితా
  యస్య యస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య తదాఫలం

శ్లో॥ ఆజ్ఞప్తిః కటకేశో రాచియపెద్దేరి భీమనామకమాజః
  కర్తాచేతనభట్టఃశాస్యానాం లేఖకోన్యగండాచార్యః
  అస్మిన్గ్రామే ప్రతివర్షం భూపసిద్ధాయగ్రహాణాం
  పంచవింశతి నిష్కాణి శతద్వయసహితాని
  పంచాశద్ధాన్యఖండకాని చ॥

—•—

వ్యా:- అత్ర క్ష్వేళశ్యామలకంధరాదివిశేషణ వ్యజ్యమాన మాలిన్యం నైర్మల్యే లక్ష్మీగుణానా మీశ్వరాదివిసర్జనరూపవాచ్య స్యాంగమ్.

ఉదాహరతి క్ష్వేళేతి. క్ష్వేళశ్యామలకంధరం శితినీలకంఠం మధ్యే కళంకో యస్య తం విధుం చంద్రం తే తవ శిష్టం స్పష్టం రోజయతి. అత్రేతి.

వాచ్యసిద్ధ్యంగం యథా

శ్లో. భీకర సూర్యరాయేంద్ర
కాక్షేయకఘనాఘనః
ద్విషా ముగ్రం ప్రతాపాగ్నిమ్
ధారయా శమయ త్యహో !

వ్యా:— అత్రజలధారావ్యంగ్యా సా చ కౌక్షేయకఘనాఘన ఇత్యస్య వాచ్య స్వరూపకస్య సిద్ధిక్ర దితి గుణీభూతవ్యంగ్యమ్.

వాచ్యసిద్ధ్యంగ ముదాహరతి భీకర ఇతి. సూర్యరాయేంద్రస్య కౌక్షేయకః ఖడ్గ ఏవ ఘనాఘనః వర్షుకమేఘః. ద్విషాం శత్రూణాం ఉగ్రం ప్రతాప మేవాగ్నిం ధారయా నిశితప్రాంతేన జలధారయా చ రోజయతి అత్రేతి. జలధారావ్యంగ్యా అభిధాయాః ప్రకరణా త్ఖడ్గ ధారాయా మేవ నియంత్రణా దితి భావః.

అస్ఫుటం యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయాధిపరాజమౌళే
ర్జానాతి గాంభీర్య మసౌ సముద్రః
ధైర్యం సమస్తం ఖలు రత్నసాను
రౌదార్యసారం న చ పారిజాతః.

వ్యాఖ్యానమ్:—

అత్ర సముద్రసదృశం గాంభీర్యం సుమేరుసదృశం ధైర్యం

పారిజాతసదృశ మౌదార్యం చేత్యలంకారస్య కవిసంరంభగోచరత్వేన అస్ఫుటమ్.

అస్ఫుట ముదాహరతి శ్రీసూర్యరాయేతి. రోజయతి అత్రేతి వ్యతిరేకస్య ప్రతీతే రస్ఫుట మిత్యవగంతవ్యమ్.

సంధిగ్ధప్రాధాన్యం యథా

శ్లో. సూర్యరాయమహీజానే
రహాంగసరణిః పరమ్
కల్హారయష్టివ త్సక్తా
కాంతాగురుకుచద్వయే.

వ్యాఖ్యానమ్:—

అత్రాలింగనేచ్ఛారూపవ్యంగ్యస్య చమత్క్రియాకారిత్వా త్ప్రాధాన్యం ఉత కాంతాగురుకుచావలోకనరూపవాచ్యస్య వేతి సందేహా త్సంధిగ్ధ ప్రాధాన్యం సంధిగ్ధప్రాధాన్య ముదాహరతి సూర్యరాయమహీజానే రితి. కల్హారయష్టివ ద్రక్తోత్పలమాలేవ సక్తా లగ్నా రోజయతి. అత్రేతి స్పష్టమ్.

సమప్రాధాన్యం యథా

శ్లో. సూర్యరాయేంద్రపాదాబ్జే
సేవధ్వం క్షితిపాలకాః
యద్వాస్య హృదయం భద్రమ్
ప్రసన్నం కర్కశాయతే.

వ్యాఖ్యానమ్:—

అత్ర సూర్యరాయసార్వభౌమపాదపద్మసేవా యది త్యజ్యతే తదానీం గృహేషు వాసో దుష్కర ఇతి వ్యంగ్యస్య వాచ్యస్య తుల్యం ప్రాధాన్యం.

తుల్యప్రాధాన్య ముదాహరతి సూర్యరాయేంద్రేతి. హే క్షితిపాలకాః అకర్కశ మక్రూరం కర్కశం భవతీతి కర్కశాయతే. లోహితాదిత్వాత్ క్యఙ్ప్రత్యయః. వాక్యస్య ఇత్యాత్మనేపదం. సర్వత్ర కవినా వ్యంజనైకప్రవణేన భావ్యం అత్ర తు వాచ్యస్య వ్యంగ్యేన సహ సమప్రాధాన్యసంపాదనా ద్గుణీభావః ప్రాధాన్యస్య సందేహసాదృశ్యయో స్సహృదయ ఏవ ప్రమాణం ఉద్ధృతై రన్యథాతి వక్తుం శక్యత్వా దిత్యుక్తం భట్టగోపాలేన.

కాక్వాక్షిప్తం యథా

శ్లో. మత్తోవదాధికాకాంతే
వాణీ లక్ష్మీ ర్వసుంధరా
సూర్యరాయవిభుం ప్రాజ్ఞో
గుణీయాం బహుమన్యతే.

వ్యాఖ్యానమ్:—

అత్ర వసుంధరా మదధికేతి కాకుకల్పనయా న భవతీతి వ్యంగ్యం. కాక్వాక్షిప్త ముదాహరతి మత్త ఇతి. యోజయతి అత్రేతి కాకుయోజనాయాం సర్వత్ర గుణీభూతవ్యంగ్యత్వే వేతి లోచనే గుణీభావా నౌచిత్యేన ప్రాధాన్యాద్ధ్వనిత్వ మితి కావ్యప్రకాశకారః. ఆధిక్యనిషేధస్య వాచకాభావా త్కేవలవాచ్యసామర్థ్యలభ్యత్వేన వ్యంగ్యత్వం తస్య కాకుసంస్పర్శా ద్గూఢత్వాకృతచారుత్వాతిశయభంగేన గుణీభూతత్వ మేవే త్యవగంతవ్యమ్.

అసుందరం యథా

శ్లో. సైన్యామోదితసూర్యరాయనృపతే సాటోపత్స్వహస్తార్పితై
రుష్ణీషై ర్వసనై ర్విచిత్రవలయై రాకల్పితా స్స్వాః పురీః
భూయః క్ష్మాపతయః ప్రపద్య సచివై స్సార్థం సభా మాస్థితాః
సభ్యా స్స్వోత్సమితేః కథాభి రధికం విస్మేరయం త్యహో.

వ్యాఖ్యానమ్:—

అత్ర సాక్షా త్స్వహస్తార్పితై రిత్యనేన రాజసు సూర్యరాయ మహారాజానుగ్రహాతిశయసంపాదనం వ్యజ్యతే. తస్య చ పరరాజ సేవాగతత్వేన భూపాలానా మనుత్కర్షరూపత్వా ద్వాచ్యాపేక్షయా అసుందరత్వ మితి గుణీభూతవ్యంగ్యనిరూపణమ్.

అష్టమం భేద ముదాహరతి సైన్యేతి. సైన్య రామోదిత ప్తస్య సంబుద్ధిః హే సూర్యరాయనృపతే! సాక్షా త్త్వత్యక్షేణ స్వహస్తార్పితై స్సత్కారదత్తై రుష్ణీషై శ్శిరోవేష్టనైః ఆకల్పితా భూషితాః స్వాః పురీః నిజపురాణి ప్రపద్య యోజయతి. అత్రేతి.

చిత్రమ్

మూ. చిత్రం తు శబ్దాలంకారచిత్రతయా బహువిధమ్
త త్ప్రపంచ స్త్వలంకారప్రకరణే భవిష్యతి.

ఏవం మధ్యమకావ్యం చ నిరూప్య చిత్రకావ్యనిరూపణాయ సంగతి మాహ చిత్ర మితి. చిత్రాలంకారనిరూపణస్య అలంకార ప్రకరణేఽ వసరత్వా న్నాత్ర నిరూప్య ఇత్యర్థః.

అథ కైశిక్యాదయో నిరూప్యంతే

అథ సంగ్రహకారికోద్దేశక్రమప్రాప్తగుణదోషాదీ నుపేక్ష్య సూచీకటాహన్యాయేన వృత్తిత్వసామ్యాల్ శబ్దవృత్తినిరూపణానంత రం కైశిక్యాదినిరూపణం ప్రతిజానీతే. అథేతి.

కైశికీ

శ్లో. అత్యంతసుకుమారార్థాసందర్భా కైశికీ మతా.

వ్యాఖ్యానమ్:—

కైశికీం లక్షయతి అత్యంతేతి స్పష్టమ్.

యథా

శ్లో. మధురగుణనికాయం కోవిదానాం విధేయమ్
రసికజనకులాయం రాజ్యలక్ష్మ్యాస్సహాయమ్
లలితమృదులకాయం సూర్యరాయం విలోక్య
స్మరశరవికృతాంగీ కాచి దానేల్లతాంగీ.

వ్యాఖ్యానమ్:—

కైశికీ ముదాహరతి మధురేతి. మధురాణాం గుణానాం నికాయం నిలయం. కోవిదానాం పండితానాం విధేయం. పండిత ప్రభుత్వా దితి భావః. రసికజనకుల మయతీతి తథోక్తం. అత్రలోకో త్తరరూపయౌవనరాసిక్యాద్యుద్దీపనవిభావై స్సూర్యరాయం కాచి దితి చాలంబనవిభావాభ్యాం స్మరశరనికృతాంగీత్యాదినాభివ్యజ్యవ్యభి చారీభావేన చ సంయుక్తకోమలవర్ణసందర్భసహకృతైః ప్రతీయ మానో రససార్వభౌమ శ్శృంగారః మధురగుణనికాయ మిత్యాది వేంకటమహీపతి సూర్యరాయసార్వభౌమ విశేషణోచితతద్గుణగరిమ గంభీరచతురతరనాయకవిషయతయా పరిపోషాతిభూమి మనుభవతీ త్యత్రేయం కైశికీ.

ఆ ర భ టీ

శ్లో. అత్యుద్ధతార్థసందర్భా వృత్తి రారభటీ స్మృతా.
ఆరభటిం లక్షయతి అత్యుద్ధతేతి.

యథా

(స్రగ్ధరావృత్తమ్) ఆకర్ణాకృష్టధన్వచ్యుతశితవిశిఖవ్రాతదాతాభియాతి
క్షుద్రక్ష్మాపాలవర్గై ర్విదళితవపుషం మూర్ఛితం చిత్రభానుమ్
ఉద్బోధం ప్రాపయంతి ప్రతిభటకరిణస్సూర్యరాయేంద్రభిన్నా
ఘావంత స్సంప్రహారాత్సరభసవిచలత్కర్ణతాళానిలేన.

వ్యాఖ్యానమ్:—

అరభటీ ముదాహరతి ఆకర్ణేతి. ఆకర్ణం కర్ణపర్యంతం "ఆ ఙ్మర్యాదాభివిధ్యో" రిత్యవ్యయీభావః. ఆకృష్టం య ద్ధన్వచాపః తస్మాత్ చ్యుతశితవిశిఖవ్రాతేన దాత్రై శ్ఛిన్నైః రథియాలిక్షుద్ర భూపాలవర్గైః విదళితం వపు శ్శరీరం యస్య తం. అతఏవ మూర్ఛితం చిత్రభానుం సూర్యం "ద్వా విమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండల భేదినౌ పరివ్రా డ్యోగయుక్త శ్చ రణే చాపి హతో నృపి" ఇతి స్మరణా దితి భావః. సూర్యరాయేంద్రభిన్నాః ప్రతిభటకరిణ స్సంప్ర హారా ద్ధావంత స్సంతః సరభసవిచలత్కర్ణతాళానిలేన కరణేన ఉదోృధం ప్రాపయంతి నయంతి. అత్ర పురుషవర్ణవికటబంధేన రౌద్రబీభత్స రసాభివ్యక్తి రితీయ మారభటీ.

భారతీ

శ్లో. ఈషనృద్వర్థసందర్భా భారతీవృత్తి రిష్యతే.

భారతీవృత్తిం లక్షయతి ఈషదితి.

యథా

శ్లో. ప్రజ్ఞాయాం ధిషణో బవేఽనిలసుతో ధైర్యే సువర్ణాచలః
గాంభీర్యే సరితాంపతీ రిపుమదచ్ఛేదే పున ర్భార్గవః
సౌందర్యే సుమసాయక స్సురతరు ర్యాచ్ఞాగతార్థివ్రజే
శ్రీమద్వేంకటబసూర్యరాయనృపతి స్త్వస్మాన్న ధన్యో పరః.

వ్యాఖ్యానమ్:—

ఉదాహరతి ప్రజ్ఞాయా మితి. ధిషణో బ్రహ్మ బృహస్పతి ర్వా ధిషణో గురుధాతారా వితి భాస్కరః అనిలసుతో హనుమాన్ భీమసేనో వా సువర్ణాచలో మేరుః కైలాసో వా. "సువర్ణకాంచనే కాప్యే కర్షమాత్రే ధనేఽపి" చేతి రుద్రః సరితాంపతి సముద్రః

వరుణో వా. భార్గవః పరశురామః మహాసేనో వా "భృగు ర్దైత
గురౌ శంభౌ జమదగ్నిప్రసూతయోః" రితి రత్నమాలా. అత్ర మృద
వర్ణబంధేన అద్భుతరస ప్రతిపాదనా దియం భారతీ.

సాత్వతీ

శ్లో. ఈషత్ప్రౌఢార్థసందర్భా సాత్వతీవృత్తి రుచ్యతే.

సాత్వతీం లక్షయతి ఈష దితి.

యథా

శ్లో. శ్రీమద్వేంకటసూర్యరాయవిభుసేనోదగ్రభీమధ్వన
ద్భేరీభాంకృతితర్జితా రిపునృపాః ప్రస్ఖలత్కర్ణజ్వరాః
ధావంతో౽తిజవేన సప్తిభి రలం దుర్గే వనే కంటకై
రాకృష్టాంశుకకేశికా రిపుధియా సంప్రార్థయంతే తరూన్.

వ్యాఖ్యానమ్.—

ఉదాహరతి శ్రీమదితి. శ్రీమద్వేంకటసూర్యరాయవిభో స్సేనాయాం ఉదగ్రభీమధ్వనద్భేరీభాంకృతిభిస్తర్జితాః ప్రస్ఖలత్కర్ణజ్వరాః రిపునృపాస్సప్తిభి ర్హయై రల మతిజవేన ధావంత స్సంతః దుర్గే గంతు మశక్యేవనే కంటకై రాకృష్టా అంశుక కేశికా వసనశిఖా యేషాం తే తథోక్తాస్సంతః రిపుధియా శత్రవ ఇతి బుద్ధ్యా తరూన్ కంటకతరూన్ అలం ప్రార్థయంతే. అత్ర అవికటబంధపరుషవర్ణసందర్భేణ భయాన కప్రతిపాదనా దియం సాత్వతీ.

మధ్యమకైశికీ మధ్యమారభటీ

శ్లో. మృద్వర్థే౽ప్యతిప్రౌఢబంధా మధ్యమకైశికీ
మధ్యమారభటీ ప్రోక్తేప్యర్థేనాతిమృదుక్రమా.

వ్యాఖ్యానమ్:—

భంగ్యంతరేణ సర్వరససాధారణం వృత్తిద్వయ మాహ మృద్వి

త్యాదినా. అనయోః క్రమేణ శేషత్వే-మతేమత్రోఘయో రతిప్రౌ
ఢాతికోమలరసాను ప్రవేశో న విరోధాయ భవతి.

మధ్యమకైశికీ యథా

శ్లో. నేతా వేంకటసూర్యారాట్టన మహావ్యైతాదృశై స్సంభ్రమై
రన్యా అప్యనురంజయ త్యనుదినం భూయః ప్రియంభావుకః
శౌర్యతే కిమిదం మదేన మహతాలాపే కిముజ్జృంభసే
త్వం మాం పశ్యసి తాదృశీతి కలహోయం తేఽఖిలామయః.

వ్యాఖ్యానమ్:—

మధ్యమకైశికీ ముదాహరతి నేతేతి. ప్రియో భవతీతి ప్రియం
భావుకః "కర్తరిభువ" ఇతి ఖుకఞ్ప్రత్యయే ముమాగమః. అత్ర ఈ
షత్ప్రౌఢసందర్భేణ శృంగారసంకీర్ణకరుణో రసః ప్రతిపాద్యత ఇతీయం
మధ్యమకైశికీ.

మధ్యమారభటీ యథా

శ్లో. ఆజానేయఖురక్షుణ్ణక్షోదరజోభరః
సూర్యరాయవిభో స్సప్త పంకిలాన్కురుతేఽంబుధీన్.

వ్యాఖ్యానమ్:—

మధ్యమారభటీ ముదాహరతి. ఆజానేయేతి. ఆజానేయా
మహాకులప్రసూతా వాజినః. "ఆజానేయాః కులీనా స్స్యు" రిత్య
మరః. అత్ర ఈషన్మృదుసందర్భేణ బీభత్సో వర్ణిత ఇతీయం మధ్య
మారభటీ.

అథ మత్ర వివేకః

మూలమ్:—

వైదర్భ్యాదీనాం శబ్దగుణాశ్రితానా మర్థవిశేషనిరపేక్షతయా
కేవలసందర్భే సౌకుమార్యప్రౌఢత్వమాత్రవిషయత్వాత్కైశిక్యాదిభ్యో

దిమిరములు జాఱ దిక్కులఁ దెలివి చేరఁ
గుముదములు నిక్క మదచకోరములు చొక్క. 66

సీ. గగనతాపసవరాగ్రప్రతిష్ఠితశుభా
కరగురుస్ఫటికలింగం బనంగ
వ్యోమసౌధవిటంకసీమాంతరాధిష్ఠి
తశ్వేతపారావతం బనంగ
నంతరిక్షసుధార్ణవాభ్యంతరోద్ధశా
శ్వతదక్షిణావర్తశంఖ మనఁగ
నాకాశధాతువారారూఢబుద్ధిమ
జ్జటిలాత్తనవరసఘుటిక యనఁగ
గీ. నభ్రభదర్వీకరప్రభూతాండ మనఁగ
నరుణరుచి వాసి యుదయాచలాగ్రశిఖర
సితమణిద్యుతితో నొప్పె శీతకరుఁడు
చిఱుతవెన్నెల దిక్కులఁ జెంగలింప. 67

చ. స్మరుధవళాతపత్రము నిశాయమునాపులినంబొ ప్రాగ్దిశా
సరసిజలోచనాకరవిసారిసితాంబురుహంబొ నిర్జరే
శ్వరగజరాజకుంభము ప్రశంస యొనర్పఁగ నంచు భూజనుల్
సరసిజవైరిఁ గాంచి మది సంతస మందుచు నుండి రయ్యెడన్. 68

గీ. అంక మొప్ప నిశాకరుం డపుడు మెఱసెఁ
జెలఁగి మన్మథపట్టాభిషేకమునకుఁ
బ్రచురరుచిఁ బొల్చు దూర్వాంకురములతోడ
నమరు కలధౌతపూర్ణకుంభము యనంగ. 69

చ. విరహికృశానురాప్యకృతవృత్తము మన్మథబాణఘర్షణ
స్ఫురదురువజ్రశాణము విశుద్ధమనుష్యమనోమరాళసం

చరణమనోజ్ఞసైకతము సాధునిరీక్షణపుష్పలిట్సితాం
బుసహము చంద్రబింబము సముజ్జ్వలవైఖరి నొప్పె నయ్యెడన్. 70

లయగ్రాహి.

తోరమగుసమ్మదముతో రమణుఁ గూడి తమ
కోరికలు దీఱఁగఁ జకోరిక లభీష్టా
హారములు గైకొని విహారములు సల్పఁ దని
వారనితమి న్విటుల వారయువతీశ్రృం
గారములఁ జె న్నగు నగారములపొంతలకుఁ
దార మకరధ్వజుఁ డుదారగతి బాణా
సారములు గూర్పఁగ రసారమణిమేన సొబ
గైరజతశాటి యనఁ గైరవి చెలంగెన్. 71

వ. ఆసమయంబున. 72

సీ. అతులార్క-మణిఖచితానర్ఘతరతప్త
హాటకచషకాంతరార్పితంబు
పానగోష్ఠీరతమానినీతనులతా
ప్రాకామ్యదత్తసౌరభగుణంబు
కలశపారావారగర్భసంభూతసు
ధారసదాయాదతానుతంబు
పుంభావరతికళారంభజృంభితసుద
తీజనమన్మథోద్దీపనంబు

గీ. నగుచుఁ బేరెన్నికైన దివ్యాసవంబు
సమయ మిది గొనుఁ డనుచును సఖులు దెచ్చి
మదిని భయమును భక్తియుఁ గదుర నెదుర
నిడినఁ జేకొని త్రావుచు నింద్రముఖులు. 73

మ. ఇది కర్పూరసుగంధబంధురము భోగేచ్ఛానుకూలంబు న
న్మదకాంతాపురుషాయితోల్లసనకృన్మారప్రతాపస్థిరా
భ్యుదయప్రాప్తధనంబు సుమ్మనుచుఁ దాముత్తాడుచుం గాంతునిం
గడియం జేరి యొసంగి రామదిర వేడ్కన్నెచ్చెలు లుప్పొంగఁగా.

కం. మది ముద మొదవఁగ మదిరా
మదకారణజనితమత్తమత్తదృగంచ
ద్వదనారవింద యగు నొక
మదవతి పతియెదుర నిలిచె మాద్యద్విభతోన్. 76

ఉ. కన్నులు చుట్టు కైదువులకైవడిఁ ద్రిప్పుచు గొప్పక్రప్పుం
దిన్నలఁ జిన్నిపాదములు దీకొన నాడుచు సన్నసన్నఁగా
బన్నసరంబు లూఁగ వెడపాటలు పాడుచు నుండ నొక్కకాం
త నన్నరుఁ డొక్కరుండు ప్రమదంబునఁ గౌఁగిటఁ జేర్చె నత్తఱిన్.

వ. వెండియుం బండువెన్నెలలు పుండరీకభవాండంబు నిండి కుండలి కుండ లాఖండల వేదండ సితాండజ డిండీర పాండు రాఖండరుచి మండితంబు లై దిక్కాంతాకుంతలాంత నితాంత సంక్రాంత మల్లీలతాంత కాంతికాంతంబు లై సాయంతన నటనాచటుల చిరంతన జటిల జటాపటల ఘటిత మందాకినీవాఃపూరంబు కైవడిఁ గైరవబంధు బంధురకర పరిస్రవత్సుధాసారాకారంబున ధారుణీ భాగంబు గప్పెనో యన నలరుచు యామినీభామినికి సమయవిధి వశసంప్రాప్తం బగు చీకటిసోఁకు దయ్యంబు విడుచుటకు రాజ మహాయోగి నభఃపత్త్రంబునఁ గర్పూరగౌరనక్షత్రాక్షరచక్రంబు వ్రాసి యభిమంత్రితభూతి దెసలం జల్లఁ బెల్లగసి దివి నల్లు కొననో యన వెల్లివిరియుచు మానవతుల మానధనంబు కొల్లగొన నుల్లంబున నుద్యోగించి చంచరీకఝుంకారగుణధ్వనులు మొఱయఁ దుంటవిల్తుంటపూవింటం దూపు లోనఁగూర్చి పేర్చి యార్చి

విజృంభించి జగజ్జయంబు గాంచుట నుద్యమించిన జయేందిర మంద స్మితకందళంబులచందంబున నందంబులై మెఱయుచుఁ గుంద బృంద చందన మందార సుందరవనీలతానికుంజంబులఁ బ్రియులం దాము కందర్పక్రీడల నభినందించుచుఁ జంచలాక్షుల కుచాంచలంబుల కంచితకర్పూరసుగంధచర్చలై పొదలుచు సాంద్రతరచంద్రకాంతకుట్టిమాట్టాలకసౌధవీథులం జాణలు హాలాలోలలీలల న్దేలుతఱి హేలావతులచేలంబు లొడిసిన బేలతనంబున నుండు నబ్బాలికలకుం దుకూలంబులై మించుచు మధుర మధురసభరిత కుముద సముదయ చకచకలం బ్రకటింపుచు మహౌషధి దీపశిఖాదీపిత పల్లవశయనసముల్లసత్పల్లవంబు లగు మందార వంజుల కుంజంబులకుం జను జ్యోత్స్నాభిసారికామంజువాణుల కంజలోచనధళధళల నొరవట్టుచు దండతండంబులై పిండి యాఱంబోసినచందంబున నుండఁ జకోరికల కోరికలు దీఱఁ జక్కవకవ లుక్కుచెడి వెక్కసంబుగ నొక్కవడిం గూఁత లిడుచు విరహవేదనం జిక్కి పెక్కుతెఱంగులం జొక్కంబు లై యెక్కుడుం గాంచిన నక్కడంగల వృషశైలవాహినీవ్రాతంబులు వృషభకైలాసగంగాప్రవాహంబుల ననుకరింప నరవరు లెల్ల శంకరసామీప్యంబునం బొదల జగంబు శ్వేతద్వీపరూపంబునం దీపింప నట్టియెడ నయ్యిందుముఖి కందర్పదశావశ యగుచుఁ జెలిమికత్తియలం గికురించి శృంగార వనంబు చేరం జని. 77

చ. నెల వెదచల్లు వెన్నెలకు నిర్దయుఁడై మరుఁ డేయు పువ్వుము
లుక్కులకు వియోగనీజనము గుండెలు ఝల్లనఁ గూయు గండుఁగో
యిలకు మధువ్రతాదులకు హెచ్చరికం గలహించి పల్కుచి
ల్కలకుఁ దలంకి యాకులవకంటి వనావని సాహసంబునన్. 78

సీ. చిగురాకుకైదువు తెగువతోఁ జేఁబూని
  తమకించి యురమునఁ దార్చఁ దలఁచు
విరహాతికృశత భావింపక శమనది
  క్ప్రవనంబులో డిల్లపడక నసుచుఁ
గన్నెఱఁ జేసి కూఁకలు వేయుగయ్యాళి
  కోయిలఁ గని యెదుర్కొనఁ దలంచు
మరుతుపాకీగుండ్లమాడ్కి ఱింగున వచ్చు
  కొదమతుమ్మెదలకు నెదుర నేఁగు
గీ. జిలుఁగుఁజెంగావిచీరచే నలవరించు
కొనుచు వెన్నెలవెల్లిలో మునుఁగఁ బోవుఁ
గటకటా ! గాఢమోహాంధకారవశతఁ
దమి మనంబున నాటి యుత్తలిరుఁబోఁడి. 79

వ. ఇవ్విధంబున జవ్వని యవ్వనిం బరిభ్రమించునెడ నబ్బిత్తరిచెలిమి
కత్తియ లత్తరుణిం గానక చిత్తంబునం దత్తఱిలి యత్తఱి. 80

ఉ. మేడలఁ జంద్రశాలికల మిద్దెల బావులఁ గేవ త్రోవలం
గ్రీడ లొనర్చు చెంగలువ రేకులు గప్పినచప్పరాల బ
ల్మాడువులన్ దగ న్వెదకి మానవతు ల్వెలిఁ జూడ కంతటన్
జాడలు వట్టి కన్గొనిరి జవ్వనిఁ బువ్వులతోఁటలోపలన్. 21

క. అందతివఁ గనిరి సకియలు
మందస్మితవదన మదనమంజరి వాచా
నందిత నృపసుందరి య
య్యిందుముఖిం గలయఁజూచి యిట్లని పలికెన్. 82

ఉ. ఒప్పులకుప్ప నీ విచట నొంటిఁ జరింతువె యెందుఁ జూచినం
బుప్పొడితిప్ప లీరములఁ బువ్వులతేనియవాఁక లయ్యెడా

చెప్పఁగరాదుగా మధుపచేష్టలు మాఱుగుఱాలు పేఁజులుం
గప్పుచు వచ్చెఁ దారసిలెఁ గాలునిదిక్కునుండి తెమ్మెరల్.

చ. వలువనిసాహసంబు తగువా మగువా యిటు లొంటిఁ దోఁటలో
నిలుతురె కల్గనేరుచునె నెమ్మికి నెమ్మ మదాళులే మదా
ళులు కలకంఠులే వనములోఁ గలకంఠులు నక్కటక్కటా
తెలియవుగాక యిందుఁ గడతేరుదురే యబలావళు ల్సఖీ. 84

వ. అని యివ్విధంబునం బలుకు మదనమంజరిపలుకు లాలించి యంత నయ్యింతి కాంతవసంతాక్రాంతనితాంతతాంతానన యగుచు మనోభవమనోభవజ్వరపరితాపంబున నుస్సు రనుచుఁ జెలులం జీరి యభిప్రాయంబు తెల్లంబుగాఁ దెలిపి వేర్వేఱ నోమదనమంజరి యోయనంగరేఖ యోవసంతసేన యోతరంగవతి యోమదనమాలిని యోరాగరేఖ యోయూధిక యోకాంతిమతి యోచిత్రరేఖ యనుచుఁ బేరుపేరం బిలిచి విరహవేదనాపనోద మేదుర వినోదవాద కథాసాదర శిశిరోపచారంబులచేఁ దన్ను నిర్వహించుం డనుచు మధు మదన మలయానిలంబుల మాటికిం దూఱుచుఁ గుసుమకిసలయమంజులవంజులనికుంజపుంజంబులకుం దారుచు విరహగ్రస్తయుం బోలెఁ గుసుమబాణబాణజర్జరితయుం బోలె శృంగారభావనావిషఘూర్ణితయుం బోలె యౌవనరాసి తరల తరతరంగపరంపరాపరివృతయుం బోలె ననురాగరజ్జుపరివారితయుం బోలె మలయానిలోద్ధూతచైతన్యం బోలె మూర్ఛాగృహీతయుం బోలె నున్నం గని తత్సఖీపరివారం బట్టియెడ. 85

సీ. వికచారవిందమాధ్వీకరఝరీపూర
వారితకాసారతీరములను
గర్పూరకదళీకాననాభ్యంతర
ఘనసారనిర్మితాంగణములకడ

మలయమరున్నటచ్చలపల్లవోల్లస
చ్ఛందనభూరుహచ్ఛాయలందుఁ
చంద్రకాంతోపలస్థలగళద్వారిధా
రాయంత్రశశిశిరధరాతలములఁ

గీ. కుసుమకిసలయవిసరసత్కుంజములను
నచట నచట నొకింత ప్రొద్దులతాంగి
నుంచి సకియలు భయమునఁ బంచశరుని
కించుదనమునకును దమకించి మఱియు. 86

సీ. ఘనమోహకలుష మయ్యెను నాతిమానసం
బరయఁ జందనపంక మలఁదరాదు
మదనాగ్ని సోఁకెను సుదతి నైదీఁగపై
మలయానిలంబు మేల్కొలుపరాదు
రాజయోగముఁ గోరు రమణిదృక్కుముదము
లవిలి పద్మాప్తతఁ దలఁచరాదు
ఇనునిఁ జింతించు జవ్వనిమోము కెందమ్మిఁ
బండువెన్నెలపాలు పఱచరాదు

గీ. చటులమకరాంకశరజాతజాతభీతి
విరహవిషపూరమున సుడి దిరిగి తిరిగి
దరి గనుంగొనలేని సుందరిని జూచి
జడధి నీ కబ్బె నని భీతి సలుపరాదు. 87

కం. అని వనజనయన లనయము
మదమునఁ బెనుభీతి దనరు మదిరాక్షిని సాం
త్వనవచనరచన దినము
బ్దనిభంబుగఁ గడపి రొకవిధంబున నంతన్. 88

గీ. విరహజలరాశిఁ దరియించు వెరవు లేక
మానినీమణి నిజసఖీమండలంబు
గొలువఁ బూఁబాన్పుపై మేను నిలిపి చంద్ర
మనసిజాదులఁ గినుక నిట్లనియె నపుడు. 89

సీ. దోషాకరసమాఖ్యతో నుండుటయ కాదు
సత్ప్రభాహరణంబు సలిపినావు
సత్ప్రభాహరణంబు సలుపుటయే కాదు
చెలియలింటికిఁ గీడుఁ దలఁచినావు
చెలియలింటికిఁ గీడుఁ దలఁచుటయే కాదు
కుముదాశ్రయాకృతి సమరినావు
కుముదాశ్రయాకృతి సమరుటయే కాదు
రాకాసివై మిన్ను ప్రాఁకినావు
గీ. ఇంతరాజవు నిను మెచ్చ నెవరితరము
విరహిణీమారణోద్యోగవిభవ మెల్ల
నీకె చేకూడె మాదృశలోకపూర్వ
జన్మదుష్కర్మవశమున శర్వరీశ. 90

చ. కినుక శశాంకమౌళి యనికిం జనుదెంచిననాఁడు పాండునం
దనుఁ డలగాండివంబు గొని తాఁకిన సవ్యభుమస్తకాగ్ర మం
టినహతి నీకుఁ దప్పుట గణింపఁగ నోహరిణాంక మత్కృతా
భినవమహోఘశక్తి యని పేర్కొనరాదె ధరాతలంబునన్. 91

సీ. విషరాశిలో నుద్భవించుట యుండఁగా
నొకవేళ వక్రత నొందరాదె
సత్సమూహంబు తేజము గొంటఁ దలఁచిన
దోషాకరుం డని తోఁచరాదె

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు.

అధ్యక్షులు

విమర్శకాగ్రేసర, ఐతిహాసిక సమ్రాట్టు

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య

ప్రధాన కార్యదర్శి, కోశాధికారి

అభినవభోజ

శ్రీ దంటు భాస్కరరావు

సహాయ కార్యదర్శి

శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులు

1. శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రి
2. శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి (బాలవ్యాస)
3. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి (వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ)
4. శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
5. శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ
7. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు
8. శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు, బి. ఏ.
9. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి, ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)
10. శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి (ఉభయభాషాప్రవీణ)
11. శ్రీ కావలి శ్రీరామమూర్తి, బి. ఎ. బి. ఎల్.

పత్రికా సంపాదకుడు

శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణములు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

5వ సంపుటము	రు. 15—00
6వ సంపుటము	15—00
7వ సంపుటము	15—00

1-4 సంపుటములు పునర్ముద్రణములు గావింపబడనున్నవి.

ప్రతియొక్కటికి వెల రు 15 లు

కవిజనాశ్రయము

వేములవాడ భీమకవి విరచితము.

పెక్కు పాఠభేదములతోఁ గూడిన వెనుకటి విషయ మంతయుఁ గలిగి తిరిగి తృతీయముద్రణ పీఠికతో ముద్రితమైనది వెల రు 1—50

మాధ్యమిక కారికలు

బౌద్ధాచార్య నాగార్జున ప్రణీతము. కొల్లూరు సోమశేఖర శాస్త్రి విరచిత సుబోధినీవ్యాఖ్యానసహితము మూల్యము రు. 2—50

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు,

కాకినాడ.

Printed by J. Gopalam, B A.L.T , at Republic Press, Kakinada·
Edited by **K. ISWARADUTT**
Published by Andhra Sahitya Parishat, Kakinada.